

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2012/9 szám

Tartalom

[Villám](#)

- [John Lennon: Képzeld el](#)

[Emlékezet](#)

- [Kétszáz éve történt](#)
- [Hetven éve történt](#)
- [Két hónapja írták](#)
- [Három hete történt](#)
- [Széchenyi István: Hitel, X. rész](#)

[Déliab](#)

- [Lev Nyikolajevics Tolsztoj: Háború és béke](#)
- [Radnóti Miklós: Egyszer csak](#)
- [Radnóti Miklós: Éjszaka](#)
- [Radnóti Miklós: Száll a tavasz...](#)
- [Sánta Ferenc: Nácik](#)
- [Dull Ernő: Mindigmagyar](#)
- [Weöres Sándor: Holdkóros biciklista](#)
- [Weöres Sándor: Nagyfejűek](#)
- [Weöres Sándor: Az ostobaságról](#)
- [Örkény István: Ifjúság, ifjúság](#)
- [Ballai László: Invokáció](#)

[Húrok](#)

- [Weöres Sándor: Bartók suite](#)
- [Ballai László: Isten éltesse Kocsis Zoltánt!](#)

Villám

John Lennon: Képzeld el

– részlet –

Képzeld el, nincsenek országok,
Megteheted könnyen,
Nincs miért ölni s meghalni
És nincsen vallás sem,
Képzeld el az összes embert, amint békében él.

Fordította: Ballai László

Emlékezet

Kétszáz éve történt

Ballai László: A borogyinói csata

1812. szeptember 7-én Napóleon Borogyinónál nem aratott *pürrhoszi győzelmet*. Mert mi is az a pürrhoszi győzelem? Amelyben a hadserege felét elveszíti a vezér – vélik sokan, akik a szólásmondást ismerik, de a történelmet nem. Az i.e. 279-ben lezajlott asculumi csatában a görög falanx és a római légió először feszült egymásnak. Az ütközetet végül is az Itáliában először bevetett harci elefántok döntötték el, amelyek riadalmat keltettek az addig a harcteret uraló rómaiak soraiban. De még az elefántoknál is fontosabb, hogy a feltörekvő, polgárainak jogot, biztonságot – mai kifejezéssel élve alkotmányt – kínáló állam küzdött meg egy despotikus hatalommal. A csata után Pürrhosz elküldte követeit Rómába, hogy azok közöljék békefeltételeit. A követek dolguk végezetlenül tértek vissza, a Köztársaság nem bocsátkozott alkuba a betolakodókkal. „Nálunk egy király van – hüledeztek az epeirosziak –, de Rómában mindenki úgy viselkedik, mintha király lenne.”

Egyszóval Asculumnál egy magasabb állameszme harcosai, a rómaiak a végsőkig tartó küzdelemre szánták el magukat a kor legtehetségesebb hadvezére, a Földközi-tenger térségét egyeduralma alá hajtani akaró Pürrhosz csapatai ellen. A négy évig tartó tarentumi háborúban Pürrhosz itáliai szövetségeseikkel kiegészített csapatai végül teljesen szétporladtak a római hadigépezet őrlőkövein.

Pürrhosz diadala és bukása felett napirendre tért a gondolkodó emberiség. Napóleon 1812-13. évi oroszországi hadjáratán azonban szobatudósok és filantrópok hadserege törte a fejét, és nem tudja megérteni, hogy miért volt arra szükség. E meg nem értésben óriási szerepe van a világ egyik legnagyobb írójának, Lev Tolsztojnak, aki hatalmas eposzt épített fel ebből a háborúból, annak antikrisztusává bélyegezve a francia császárt. Tolsztoj egy – a halhatatlan regényébe foglalt, de annak színvonalát meg sem közelítő – terjedelmes történetfilozófiai oknyomozás során egyenesen arra a determinista következtetésre jut, hogy tulajdonképpen nem is Napóleon döntése állt a történések hátterében, hanem az ő tettei pusztán a sok kis egyéni akarat – azaz az uralma alatt álló emberek törekvéseinek – összegződését jelentik.

A történelmi determinizmus elé azonban maga a történelmi állít korlátot. Ha Dzsingisz kán hitt volna a történelmi determinizmusban, akkor soha nem foglalhatta volna el Kínát, az akkori világ legfejlettebb államát, amely az övénél tízszer nagyobb hadsereggel és jelentősen kiterjedtebb kultúrával és civilizációval rendelkezett. Ha a tolsztoji tétel – amely szerint a nagy egyéniségek nem gyakorolnak különösebb hatást a történelemre – igaz, akkor Hunyadi Jánosnak el kellett volna veszítenie a

nándorfehérvári csatát, Garibaldinak pedig ezer önkéntesével semmi keresnivalója nem lett volna 1861-ben Dél-Itáliában a százezres Bourbon-hadsereggel szemben, amelyet pedig világra szóló hadi vállalkozásával elsöpört. Én még azt a kérdést is megkockáztatom, hogy egyáltalán európai nagyhatalommá válhatott volna-e Oroszország, ha az alkoholista cár, Nagy Péter felett – a nagy északi háború döntő csatájában, Poltavánál is – győzedelmeskedik XII. Károly. A svéd király azonban lázbetegen hánykolódott a sátrában, mialatt kancellárja ostoba parancsaival döntő vereségbe hajszolta az addig diadalt diadalra halmozó hadseregét.

Tolsztoj, a hatalmas író, a hatalmas ember, a hatalmas gondolkodó tehát a Borogyinó-kérdésben megzavarta a világot. Hazaszeretete lángol, forr, izzik a *Háború és béke* minden lapján, egyszersmind a legélesebb kritikával illeti az Oroszország boldogulásának és védelmének gátját jelentő arisztokráciát és karrierkatonákat. De nem látja át azt, hogy szellemileg begyöpösödött, a feudalizmus és a despotizmus mocsarában fuldokló hazájának éppen Napóleon dobna mentőkötelet. Ő csak a hódítót látja benne, aki eltávolodott a francia forradalom tiszta eszméitől, de nem ismeri fel az alkotmányozót, aki kiemelhetné állati nyomorából és tudatlanságából az orosz parasztokat (noha érzékletesen bemutatja, mint vall kudarcot kedvenc hőse Bezuhov gróf ugyanerre irányuló, népboldogító kísérlete az adott társadalmi körülmények között).

Napóleon persze elsősorban nem azért vonult Oroszország ellen – akkora hadsereggel, amelyet addig még nem látott a világ –, hogy a muzsikoknak alkotmányt adjon. Napóleon zseniális államférfi, jogalkotó és szervező volt – de mindenekelőtt katona. Akárcsak Hunyadi János, XII. Károly vagy Garibaldi. Miután Oroszország megszegte az 1807-ben a franciákkal kötött békét – pontosabban annak az angolok elleni kontinentális zárlatra vonatkozó rendelkezését –, a francia császár joggal kezdett aggódni összeurópai uralmának megzavarása miatt. Helyzetét és cselekedeteinek okait egy másik katona, az egyébként ellene harcoló Clausewitz – a poroszok legnagyobb hadi teoretikusa – ismerte fel: Napóleonnak egyszerűen nem volt más választása, mint hogy az őt hátbatámadással fenyegető erős orosz hadsereget megsemmisítse.

Terveit voltaképpen mindenki régebbi tapasztalataiból kovácsolja. És Napóleon nem számított rosszul, amikor arra gondolt, hogy korábbi háborúiban sorra megverte az oroszok legkiválóbb tábornokait, Szuvorovot, Benningsent és Kutuzovot, így az orosz cárt békekötésre kényszerítette. Nyilván most sem lesz másképp, csak a döntő csatát kell mielőbb kierőszakolnia. A francia császár tehát méltán nagy reményekkel kelhetett át a Nyemen folyón – az akkori orosz határon – a világ legerősebb armádiájával és legkiválóbb vezérkarával. Csakhogy ugyanekkor az orosz hadseregnek éppen nem volt fővezére, így tehát, miközben a franciák óriási mélységben behatolhattak az ellenséges területre, döntő csatára nem került sor. Ezért amikor 1812. szeptember 7-én Borogyinónál az új orosz főparancsnok, Kutuzov végre vállalta az ütközetet, a francia Nagy Hadsereg – a korábbi összecsapások veszteségei és a helyőrségekben kényszerűen hátrahagyott egységek miatt – ötödére apadva, már csupán némi tűzérségi fölénnyel nézhetett farkasszemet a mindenre elszánt ellenséggel.

Ugyanis az oroszok mindenre elszántan küzdöttek. A hazájukért. A korábbi európai hadszíntereken is vitézül verekedtek – hadvezéri, cári ukázra –, de az ott idegenben nem az ő harcuk volt. A szülőföldjük védelmében azonban a legvégső áldozatra is képesek voltak. Az pedig a halál. Napóleon és tábornokai döbbenet nézték, amint az orosz egységek fel nem bomló hadirendben álltak a rájuk zúduló gránáttűzet, majd az ezt követő gyalogsági rohamokat. Bár a csata veszteséglistája inkább a franciák diadaláról tanúskodik, mint az oroszokéről, a kialakult helyzetet megint csak Clausewitz jellemzi a legfrappánsabban: a borogyinói csatát egyszerűen nem harcolták végig. Éspedig azért nem, mert ha Napóleon minden tartalékát bevetette volna az állásait még délután is makacsul tartó orosz hadsereggel szemben, az könnyen azzal az eredménnyel járhatott volna, hogy nem marad kellőképpen tekintélyes hadserege, amellyel Moszkvába bevonulhatna.

Napóleon abban bízott, ha Moszkvát elfoglalja, akkor majd Sándor cár békét kér tőle. Ámde csupán egy kiürített városba vonulhatott be, amelyet martalékul dobtak, és a békekövetek nem jelentkeztek. Ebben a helyzetben a császár óriási hibát követett el: több mint egy hónapig állomásozott hadseregével Moszkvában, és hagyta azt szétzúlleni. És miután hadsereg híján már szégyenteljes menekülésre kényszerült, kitalálta a „tél tábornok” meséjét és a mínusz harmincöt fokos hideget. Pedig abban az évben az orosz tél igen későn érkezett (az már igaz, hogy „sár tábornok” csaknem olyan erővel küzdött a „nagy hadsereg” ellen, mint az orosz partizánok).

Napóleon tagadhatatlanul az újkori hadvezetésnek olyan hatalmas alakja volt, mint az ókoriénak Nagy Sándor. Ámde Nagy Sándor is kudarcot vallott Indiában, akárcsak Napóleon Oroszországban. A modern

hadtudomány ezt azzal magyarázza, hogy túlléptek a hadműveleti rádiuszukon, azaz nem biztosíthatták többé a hadseregük folyamatos ellátását és újoncokkal való feltöltését. A pszichológia szempontjából nézve minél legyőzhetetlenebbnek hiszi magát egy világhódító, annál biztosabban halad a végzete felé, egyszersmind magával rántva nemzetek sorát. Végül pedig tökéletes igaza van Lev Tolsztojnak, hogy a borogyinói csatában az oroszok erkölcsi győzelmet arattak.

Borogyinónál kezdődött a napóleoni hatalom eróziója. A tizenhat év alatt felépített birodalom Borogyinó után másfél évvel összeomlott. Ámde ekkor nem egyszerűen egy zsarnok megbuktatása és teljhatalmának felszámolása történt Európában, hanem egy magasabb állameszmével szemben sok zsarnok egymással piszkos alkukat kötő rendszerének a létrehozása, amelyet „Szent Szövetségnek” neveztek el, és amely hadat üzent a Napóleon által bevezetett emberi és polgári jogoknak, hogy visszaállítsa a dinasztikus diktatúrák és az örökletes arisztokrácia uralmát Európában. Borogyinónál az orosz katonák kétségtelenül erkölcsi győzelmet arattak, de vajon erkölcsi győzelmet aratott-e az orosz nép is a cár által meghirdetett partizánháborúban, amelyben a teljesen kiéhezett és elerőtlenedett francia katonákat csapdába csalták, hogy kővel, karóval, husággal agyonverjék őket. Milyen erkölcsi győzelmet aratott az a nép, amely az *idegen hódító* ellen – anélkül, hogy megértette volna vagy egyáltalán értelmezni akarta volna annak felvilágosító és alkotmányozó céljait – ezer halált és gyötrelmet magára vállalva a végsőig tartó küzdelemre szánta el magát, hogy fenntartsa a hódítónál sokkal kegyetlenebbül nyakára hágó saját zsarnokának, az orosz cárnak kíméletlen, elaggott középkori uralmát?

Annak az orosz cárnak, akinek utóda majd a Szent szövetségi status quo alapján a legnagyobb természetességgel tapossa el egy emberi és polgári jogokat követelő európai népnek az *idegen hódító* ellen folytatott szabadságharcát 1849-ben Magyarországon.

Hetven éve történt

AZ EGYESÜLT NEMZETEK NYILATKOZATA

Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Kína, Ausztrália, Belgium, Kanada, Costa Rica, Kuba, Csehszlovákia, a Dominikai Köztársaság, El Salvador, Görögország, Guatemala, Haiti, Honduras, India, Luxemburg, Hollandia, Új-Zéland, Nicaragua, Norvégia, Panama, Lengyelország, Dél-Afrika és Jugoszlávia

Közös Nyilatkozata

Az alulírott kormányok, elfogadva azon közös célokat, elveket és programot, amelyeket az Amerikai Egyesült Államok elnökének, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság miniszterelnökének 1941. augusztus 14-én kelt, *Atlanti Charta* néven ismert közös nyilatkozata foglal magában,

abban a meggyőződésben, hogy az ellenségeik feletti teljes győzelem elengedhetetlenül szükséges az élet, a szabadság, a függetlenség és a vallásszabadság megvédéséhez, valamint az emberi jogok és a törvényesség fenntartásához, mind saját országaikban, mind más országokban, továbbá annak

tudatában, hogy jelenleg olyan aljas és kegyetlen erők ellen folytatnak közös harcot, amelyek a világ leigázására törnek, a következőket nyilatkoztatják ki:

1) Mindegyik kormány kötelezi magát, hogy teljes katonai és gazdasági erejét beveti a *háromhatalmi egyezmény* azon tagjai és támogatói ellen, amelyekkel hadban áll.

2) Mindegyik kormány kötelezi magát, hogy a többi aláíró kormánnyal együttműködik, és nem köt külön fegyverszünetet vagy különbékét az ellenséggel.

Ehhez a nyilatkozathoz csatlakozhatnak más olyan nemzetek, amelyek anyagi segítséget és hozzájárulást nyújtanak vagy nyújthatnak a hitlerizmus felett aratandó győzelemért folyó harcban.

Kelt Washingtonban, 1942. január 1-jén.

A szerkesztő megjegyzése: A nyilatkozat nem csupán a nácizmus elleni végső harcot célzó katonai szövetség, de egyben az ENSZ alapdokumentuma is, amely szervezetnek Magyarország is a tagja. A magyar kormányok 1945 és 2010 között szigorú következetességgel elhatárolódtak országunk fasiszta múltjától.

A Marczius Tizenötödike szerkesztősége az ország gondolkodó többségének nevében követeli, hogy a 2010-ben hatalomra jutott politikai erők haladéktalanul hagyjanak fel a magyar fasiszta múlt rehabilitációjára irányuló törekvésekkel, mert ezzel olyan nemzetközi véleményeket gerjesztenek, amelyek szerint Magyarországnak számot kellene vetnie háborús múltjával.

Piruló arccal hallgatjuk az efféle méltatlan dorgálásokat, mert MI, a MAGYAROK igenis számot vetettünk múltunkkal, értékeltük és feldolgoztuk azt – bármilyen fájdalmas volt is –, és érthetetlennek, egyben mérhetetlenül veszélyesnek tartjuk nemzetünk számára jelenlegi kalandorvezetőinknek minden megfontolást és államférfiúi bölcsességet nélkülöző, a fasiszta ideológia népszerűsítése irányában tett lépéseit.

Két hónapja írták

Orbán Viktor levele Joseph Crowley kongresszusi képviselőnek

(A szerkesztő megjegyzése: a jelenség megértéséhez minden bekezdés előtt zárójelben dőlt betűvel közöljük az amerikai kongresszusi képviselők 2012. június 21-én Magyarország miniszterelnökének írt

levelét abban a bontásban, amelyben a címzett arra reagált.)

2012. július 3.

Tisztelt Crowley Képviselő Úr!

(Mint a megerősödött amerikai-magyar kapcsolatok elkötelezett támogatói, régóta szorgalmazzuk az országaink közötti kötelékek erősítését. Az Egyesült Államokba emigrált magyarok jelentős szerepet játszottak az amerikai gazdaságban, a politikai és a kulturális életben, és sok amerikai magyar ápolja honi gyökereit. Mi több, Magyarországra kitüntetett elismeréssel tekintenek az amerikaiak mint egy olyan Közép-Európai országra, amely mindig élen járt a szabadságért, a függetlenségért és az igazságért való küzdelemben.)

Köszönöm a levelet, amit nekem küldtek. A legjobbkor tették ezt, ugyanis éppen a segítségüket szerettem volna kérni egy olyan ügyben, amelyben a kormányközi kapcsolatokon és nagykövetségen keresztül nem sikerült célt érnem.

(Mindazonáltal mélységesen aggódunk a Jobbik tagjai által képviselt antiszemita és embergyűlölő nézetek terjedése miatt. Például a Jobbik elnökelője, Morvai Krisztina úgy beszélt az izraeli zsidókról, mint „tetves, mocskos gyilkosokról”, és figyelmeztette a magyar zsidókat, hogy „a maguk fajtájának az ideje lejárt”. A Jobbik folyóirata igazságnak titulálta azt a tévhitet, amely szerint a zsidók vallási rítusaikhoz keresztény vért használtak, és a Jobbik benyújtott egy törvénytervezetet a parlamentnek, hogy a homoszexualitást nyilvánítsák perverzióknak, és börtönbüntetéssel sújtsák azokat, akik „öszönzik” a homoszexualitást. Továbbá a Jobbik megtámadta azokat a foglalkoztatókat, akikről feltételezhető, hogy melegek, így követelte Alföldi Róbertnek, a Nemzeti Színház igazgatójának az elbocsátását feltételezett homoszexualitása miatt. Az ilyen megnyilatkozások állnak a romákkal, a bevándorlókkal és általában a mássággal szembeni növekvő intolerancia hátterében.)

Magyarországon az általam vezetett politikai közösség, amely kereszténydemokrata alapokon áll, évtizedek óta harcol a szabadságért és az emberi méltóság tiszteletéért. A mi politikai közösségünk a magyar szabadságharcosok örököse, büszkék vagyunk arra, hogy tevékeny szerepet játszhattunk hazánk szovjet elnyomás alóli kiszabadításában és a kommunizmus megdöntésében. A szabadságunk visszaszerzése óta folyamatosan harcolunk az emberi méltóság tiszteletéért a magyar társadalmi és közéletben egyaránt. Az ez ügyben elért sikereinkről washingtoni nagykövetségünk szívesen szolgál részletekkel. Munkánk során jelentős antiszemita támadások érik közösségünket és személy szerint engem is. A támadások során a szélsőséges erők „zsidóbérencnek” titulálnak bennünket. Ezek az erők a legnagyobb támogatást az Egyesült Államokból kapják. Az antiszemitizmus magyarországi központja egy olyan hírportál, amely a magyar kormány föllépése előtt az Egyesült Államokba menekült, s onnan végzi gyalázatos tevékenységét. Ha ez a probléma megoldódna, az antiszemitizmus magyarországi erői jelentősen meggyengülnének.

(Az ilyen nézeteknek nincs helyük a civilizált közbeszédben, és nem maradhatnak válasz nélkül, különösen az Egyesült Államok Külügyminisztériuma és a Rágalmazáselleni Liga jelentésének fényében, amely szerint az antiszemita hangvétel növekvőben van Magyarországon. Tudomásunk van arról, hogy megállapodás született egy parlamenti etikai bizottság felállításáról, amely a parlamentben elhangzó gyűlöletbeszédekkel foglalkozik. Létfontosságú, hogy Magyarország vezetői minden hatósági eszközzel fellépjenek az antiszemitizmus és az elvakultság ellen, és világosan kinyilvánítsák, hogy az intolerancia a

magyar emberek tisztességtudatának meggyalázása.)

Kérem Önöket, hassanak oda, hogy megszűnhessenek Magyarországon az Egyesült Államokból támogatott antiszemita provokációk. Miután az Egyesült Államok kormánya visszautasította kérésünket, Önökhöz fordulok segítségért.

Üdvözlettel,

Orbán Viktor

Három hete történt

Az azeri baltás gyilkos, Ramil Szafarov kiadatása

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium felelős tisztviselője jogi alapon megvizsgálván a kiadási kérelmet úgy ítélte meg, hogy az lesz a legjobb, ha az azerbajdzsáni katona – aki nyolc évvel ezelőtt baltával agyonverte alvó örmény tisztársát – a hazájában tölti le életfogytiglani büntetését. Véleménye szerint ugyanakkor a Külügyminisztérium, amely a politikai következményeket mérlegelhetette volna, „túl későn” kapott információkat az ügyről. Arról nem nyilatkozott a „szakember”, hogy ő maga miért nem mérlegelte a kiadás lehetséges kockázatait, mint ahogy arról sem, hogy kinek az utasítására „oldotta meg” ilyen gyorsan az ügyet.

Az Európai Politikai központ brüsszeli kutatóintézetének elemzője érthetetlennek nevezte a magyar kabinet lépését. Amanda Paul szerint „naiv dolog volt azt mondani, hogy Azerbajdzsán átverte Magyarországot, amely hitt a neki tett ígéretekben. Elég egyértelmű volt, hogy Azerbajdzsán nem fog börtönbe zárni egy olyan embert, akit nemcsak a társadalom egy része, de a teljes azeri nemzet is hősnek tart.”

Szóba került, hogy az ügy hátterében egy azeri pénzügyi segítségre vonatkozó alku állhat. „Semmilyen bizonyíték nincs ezekre a kószá hírekre, de végső soron minden abba az irányba mutat, hogy lehet bennük igazság – vélte Amanda Paul. – Mástkülönben mivel lehetne magyarázni az érthetetlen döntést?” Az elemző szerint egyáltalán nem eltúlzott reakció az, hogy Jereván megszakította diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, hiszen egy magas rangú örmény tisztet mérszároltak le, gyilkosa pedig Magyarország hibájából az egész világ szeme láttára nemzeti hősként parádézik Azerbajdzsánban.

Az ügynek – amelyet a jelenleg hivatalban lévő magyar miniszterelnök teljes mértékben negligált – további komoly következményei lehetnek. Azerbajdzsán és Örményország háborús viszonyának fokozódása emberéletek sokaságának kioltásához vezethet, és veszélybe került az Európai Unió keleti partnerségi politikájának hitelessége is.

A Marczius Tizenötödike szerkesztősége egyik legfőbb célkitűzésének tekinti, hogy az eseményeket csupán a bebizonyosodott tények és ne a legkülönbözőbb feltételezések alapján értékelje. A tények pedig

a következők:

1. Azok a politikusok, akik 2002 és 2010 között mindent megtettek azért, hogy a Magyarország feletti hatalmat megszerezzék, a legkevésbé sem képezték magukat abban az irányban, hogy majdani erejükkel mit is kezdjenek. Nem hogy semmiféle államférfíui bölcsességgel, de az állam irányításához minimálisan szükséges közigazgatási ismeretekkel sem rendelkeznek, vagyis kontárok, akik nem alkalmasak megfelelő döntéseket hozni, és így méltatlanul visszaélnék a rájuk ruházott hatalommal, napról napra megnehezítve az általuk kormányzottak helyzetét és megítélését is.

2. Magyarország polgárai – pártállásra való tekintet nélkül – nemet mondtak a fennálló kormányzat súlyos erkölcsi vétségbe torkolló hibájára, különös tekintettel arra az eshetőségre, ha a lépést a – kósza hírekben keringő – várható anyagi előnyökkel próbálnák igazolni.

3. A jelenlegi magyar kormány alkalmatlansága olyannyira nyilvánvaló, hogy a külföldi magyar nagykövetségek előtt a Szafarov-ügy miatt tüntető örmények fontosnak tartották hangsúlyozni azt, hogy nem a magyar nemzet egésze, hanem a jelenlegi magyar vezetés hibái ellen tiltakoznak.

Széchenyi István: Hitel, X. rész

A megjegyzések s ellenvetések vagy *törvényi* vagy *politikai* tekintetűekre ágoznak. Vegyük előbb

A törvényieket

Némelyek ily ellenvetéssel élnek: „A *cambio-mercantile jus*nak (váltókereskedési jog – a szerk.) a magyar nemes alá nem vethetni, mert azáltal a nemesi *praerogativa* (előjog – a szerk.) az I-ső rész 9-dik tit. ellenére megszoríttatnék.”

Ámde az I-ső rész 9-dik tit. azt rendeli: hogy a magyar nemes, hacsak rendesen törvénybe nem idéztetik s a törvény rendes útján nem ítéltetik, se személyében, se javaiban senki által se háborgathassék – úgy, de mihelyt a *jus cambio-mercantile* törvényesen elfogadtatik, az is törvényes út lesz, s a nemesember ott is pörbe idéztetnék s magát védelmezhetné –, csak azon különbséggel, hogy akkor az adós a pört oly soká nem húzhatná, s jólelkű hitelezőjét ki nem játszhatná, nem faggathatná – ahhoz járul, hogy a II-dik rész 68-dik s a III-dik rész 28-dik tit. szerint most is az adósnak, bár magyar nemes is – ha nem fizetheti meg adósságát, személye is a hitelezőnek, ha ez kívánná, odaítélthetetik s által is adathatik.

Mások így okoskodnak: „Ha a *jus cambio-mercantile* béhozatnék, azáltal az *ordo juris* – törvénykezésmód – változást szenvedne, s így aszerint a magyar nemes nem *legitimo juris ordine* (az általános rendi jog alapján – a szerk.) marasztaltatnék, s ennél fogva az I-ső rész 9-dik tit. által neki adatott szabadságtúl meg lenne fosztva. – Most az adósság iránt, ha idéztetik, 1-4-szerig tizenöt, vagyis 15-60 nap adatik megjelenésre; ha marasztaltatik, ellenállással s egyéb pörorvosló móddal hátráltathatja az ítélet-végrehajtást sat., de a *jus cambio-mercantile* szerint a megjelenésre csak 3-24 nap engedtetnék, ellenállással s más törvényes menedékkal nem élhetne, s így törvényes szabadságában nagyon megszoríttatnék.”

Ezen ellenvetésnek már az 1792-ki 17-dik törvénycikkely megfelelt, mely megengedi: hogy a magyar

nemes külső országi, ausztriai *cambiale forum*nak is alája vetheti magát, s ottan megmarasztaltathatik, s az executio ellene *penes compassum* (végrehajtási okirattal – a szerk.) végre is hajtathatik. Ha emellett a nemesi szabadság csorbulást nem szenved, hogyan szenvedne csorbulást önhazánkban felállítandó *cambio-mercantilis* – váltókereskedési – bíróság által?

Egyébiránt ezen ellenvetések más forrásokból erednek, mint a törvényekhez ragaszkodásból, s nem egyebek köpönyegeknél. S azért minekelőtte a politikai megjegyzésekre mennénk át, becsületbeli kötelességemnek tartom általánosan ideáimat – eszméimet – a törvényekről itt oly röviden, mint lehet, s egyenesen kimondani; mert ily őszinte vallomás után ki-ki tudhatja, embere vagyok-e vagy sem, s így velem kezethet vagy kardot avagy tollat ránthathat ellenem, s én őtet álkép által e módon semmi esetre se csálhatom meg, amit vélemény dolgában némelykor legjobb akarattal sem kerülhetni el.

Némelyeknek azon igen bölcsen hangzó okoskodását: „*gloriosa incertitudo, amabilis confusio*” (dicsőséges bizonytalanság, szeretetre méltó zavarosság – a szerk.), én egy cseppet se csudálom, mert én inkább azt hiszem józanabbnak barátok közt: „*clara pacta boni amici*” – ellenzők közt pedig, hogy ki-ki ismerje egymást, s aszerint cselekedjék. Nincs előttem júdácscóknál csömörletesebb s egyszersmind esztelenebb. S akárki mit mond, a készakarva homályos törvény s zavar szeretete egy részről, másról pedig a teljes torokbúli vivát-kiáltozás, mindég júdácscók szagát terjeszti! De én hasznát is tagadom. Sokan a törvény alig érthetősége által gondolják eszközölni zivataros időben az egy-egy lépéskével való előre mozdulhatást, s egészen felejtik, hogy csendes időben éppen azon homály, mely ítéletek szerint *palladiumok* (oltalmuk – a szerk.), őket megint igen számos s ugyan nagy lépésekkel taszítja hátrább. Ily alapok oly gyengék, hogy szinte jobb semmit sem építeni rájuk. S ha mint szisztémákat tekintjük, nem hosszabb időkre valók, mint a gyermekeknek nyavalyájok eltagadása, vagy mint p. o. egy uzsorásnak... manipulációi, ki valóságos 10 ezer helyett tán 100 ezerről hagyott maga után kötelező levelet a ládában, melyért most utóí egy garast se kapnak – vagy valakinek önadóssági össze nem számolása, hogy valóságos szegénysége maga előtt rejtve maradjon mindég s több efféle. Ily szisztéma kis időre derék lehet, kivált olyanoknak, ki képzelettel is jóllakik, de egy kissé továbbra úgy fogja találni ki-ki, hogy a *bizonyos* mindég kívánatosabb a bizonytalannál – s így én világosságot szeretek a törvényben –, magamról pedig azt tudni minden bizonynal: pénzes vagy szegény, úr vagy szolga vagyok-e?

Ami pedig valamely törvénynek semmi módon sem eszközölhető eltörlését vagy változtatását illeti, egy külföldi szerzővel így okoskodom: A változhatatlan s még kérdésbe se vehető törvény filozófiája jövőendő törvényhozók kezeinek megkötésében áll. S így matematicice sül ki, hogy ily törvény káros, mert belőle rossz sok, jó semmi se folyhat.

Olyas országban, hol nem önkény uralkodik – a törvény nem egyéb, mint a fejdelem s a nép képviselői közt való *kontraktus*. Már ha ezen utolsó változhatatlan, s a törvényhozó testnek valamely javaslat tétetik, s a többség nem is veszi kérdésbe, sőt ha nyilván látja is leghasznosabb következtetést, mégse fogadhatja el s csak azon egyetlenegy igen bölcs ok miatt, mert az egykori gyülekezet, mely régi időkben nem bírt nagyobb jussal, mint milyennel a mostani gyülekezet ma bír, azt előre úgy határozta el.

A törvényhozó test mindég akkor hozhat legbölcsebb törvényeket, mikor az idő szükségéi előtte legjobban tudva vannak, de – midőn szerencsétlenségünkre vagy tán szerencsénkre a jövőendő nem láthatjuk – utóinkra nézve mi éppen oly keservesen tehetnénk józan s eltörülhetlen rendszabásokat, mint elődink legnagyobb bölcsességek mellett se tudtak ránk nézve oly törvényeket hozni, melyek minden kivétel s változtatás nélkül minden időkre jók lettek volna vagy jók lennének. S így a törvény változhatatlansága s eltörülhetlensége nem egyéb, mint az országlásnak azok kezében létele, kik a dolog természete szerint arról semmit se tudhatnak, s nem azokéban, kik előtt a legkisebb összeköttetés sincsen rejtve.

A 19-dik századbéli helyett, hogy magok esze szerint cselekednének, behunyják szemüket, s a 18-dik századbéli által vezetetik magokat minden ellenvetés nélkül.

Azok, kiknek tehetségekben áll a tárgyak folyamatját s kifejlődését, melyek a józan ítéletre szükségesek, tökéletesen ismerni, kénytelenek hódolva olyanok ítélete alá vetni magokat, kik a dolog fekvéséről s velejáról általjában semmit se tudhatnak.

Azok, kiknek egy századdal több tapasztalások van, olyanoknak engedik át a kormányt, kiknek egy századdal kevesebb tapasztalások s így kevesebb ismeretek is van.

S ha józanság az, hogy a 19-dik század tettei nem a maga belátása s ítélőereje szerint határozottassanak

el, hanem a 18-dik századé által, nem kevesbé józan az is, hogy ismét a 20-dik század cselekvényeit a 19-dik század szabja ki előre.

S ha így lépcsőnkint tovább mennénk, ugyan mi lenne belőle? Az, hogy idő haladtával elvégre minden törvényhozás megszűnne; mindenkinek cselekvésmódja és sorsa azok által volna elhatározva, kik se nem tudtak, se nem gondolkodtak sokat a dolgról, s az élők összesereglett sokadalma a halottak egymásra halmozott nemzetségének mozdíthatatlan urasága alá volna örökre bilincselve.

Ily eltörülhetlen törvény, akármi bölcs és hasznos volt is hozatalakor, előbb-utóbb minden bizonnyal kárt szül, vagy a jót akadályoztatja. S ily bilincstűl menekedni végre alig lehet.

Caligula, Nero nem iszonyúbb, nem fertelmesb ily törvénynél. Pillantati irgalom, szükség, kény rábíratja az élőket a bilincs kettétörésére; de a holt tirannust – zsarnokot – ki indíthatja szánakozásra, ki bírhatja engesztelésre?

S mindezek igazságát a javítások legeltökéltebb ellenségi is sejdítik, mert csak mindég gátló s hibás törvények védelmére kelnek ki efféle támogatásokkal, jól tudván: a törvény, mely még jó és hasznos, nem szorul ily fonák gyámokra s kopott álfegyverekre.

Hazánk régi s mai legbölcsebb gondolkozói s törvényalkotói pedig e részben velem tökéletesen keztek foglalkozni, amit elhatározásik által, mint a törvénykönyvben nyilván láthatni, minden ellenvetést megcáfoló módon megbizonyítanak. A leghomályosb törvények az egész hasznára lépcsőnkint mind jobban s jobban fejlődtek, felvilágosítottak; hol pedig a homály igen is nagy vala – ott...

Oly törvények pedig, melyeket a holtak alkotmányi alapokká tettek, s melyeket az ő későbbi parancsok szerint az élőknek még *diskusszió* alá se szabadna venni, részint hosszú fejtegetés alá vétettek, részint egyenesen eltörültettek; p. o. az *onus publicum fundo inhaereat* (a közadó a földet terheli, azaz a jobbágyot, nem a nemest – a szerk.) – *resistendi facultas* (az Aranybulla nevezetes ellenállási záradéka, amelyet a Habsburgok nyomására egyébként 1687-ben eltöröltek – a szerk.) sat. S alkotmányunk ily javításán, melynek következesi áldások, ki nem örvend? Kik a korlátlanságot teszik a szabadság eleibe – *quod tibi non vis fieri* (ne tedd mással azt, amit magadnak nem kívánsz – a szerk.) etc. egy üres szentenciának tartják – akik igen jól érzik, hogy építeni semmit sem tudnak, s így csak úgy tehetik magokat a világ előtt isméretesekké, ha akadályoztatnak s rontanak; s eképpen csak a nemzet salakjai.

Kétségtelenül volt elég okoskodó, ki egy ily sarkalatos törvény megsemmisítése alkalmával a haza felfordulását jövendölte, úgy mint volt öt-hatszáz év előtt is elég próféta, ki minden javítás ellen a legfeketébb s legvéresb színre mázolt képekkel kelt ki – s kétségkívül ma is lesz elég, ki jobb pénzbeli szisztéma ellen fog harcolni tehetsége szerint; s azon szép fajzat szintűgy ki nem irtható, s a házára nézve oly makacs, mint a burjány a búzaföldre átok; de az igaz és jó előbb-utóbb minden akadályon diadalmaskodik, s nincs oly hatalom, mely gátolhatná útja megnyitásban. Csakhogy többévi, többszázadi elnyomatása a közembert megijeszti s elszomorítja, azt gondolván, örökre el van nyomva immár! Azonban nincs úgy.

Ha törvényesen lehet alkotni, úgy annak rendiben törvényesen megint fel is lehet bontani, s midőn 1230-ban valamely rendszabás igen hasznos lehetett, mely 1830-ra nem alkalmas többé, s 1830-ban valami jó következeseket szülhet, melyek tán 2430-ra nagyon károsak lennének: igen természetes, hogy a törvény változtatása s eltörlése sokszor szinte oly józan, bölcs és szükséges, mint a legjobb új törvény hozása.

S ugyan gondoljuk-e, hogy több száz esztendő után sok változás nem fog történni, s jóváhagynók-e, ha utóink semmi javításokat se tennének? Lehetetlen képzelni; tehát mért akarunk mi annál, amit elődink határoztak el, mozdulatlan maradni s az emberi legszebb tehetséget, a tökéletesülésre munkálódást nem gyakorolni?

Fentebb azt mondám: a homályos törvény semmi garancia – kezesség, biztosság –, semmi erő. S teória és praxis szerint eltökéletten úgy is hiszem.

Azon időszakban, mikor a homályos törvény fejtegettetik, s midőn bástya gyanánt kellene szolgálnia, akkor vagy a király vagy a nemzet részére magyaráztatik; ha a királyéra, s ez akarja, mily szép védelem egy-két homályos törvényke; ha ellenben a nemzet részére, nincs-e hatalmában ezen utolsónak inkább világos, mint homályos törvényeket szerezni? De bezzeg sok már nagy és hasznos hazafi tettet gondol végbevinni, ha a törvényhez egy pár *clausulát* ragaszt, melyet a kormány szintoly jól értett, mint ő, s

igazságszeretettel ráállott – midőn ő setétben óvakodással s ügyességgel fedezgeté azt, ami a bölcsebb szem előtt mégse maradt palástolva.

Ha árendásink, kontraktualistáink, szóval alattvalóink inkább homályos kontraktust – szerződést – kívánnának, mint világot, ugyan ki venné azon homályocskának jobb hasznát, ők-e, mi-e? Ne csaljuk meg magunkat. S ha vérengző tirannizmus és revolúciók alkalmával fegyverrel világosítottak is fel a törvények az emberiség büntetésére némelykor még akkor is sokkal ritkábban vette a nemzet a homály hasznát, mint a kormány.

És ha királyi s nemzeti jussok közt nem volna egyéb garancia efféle homályosságok – szórszálhasogatások – s rabulistai ügyes fogásoknál, valóban kár lenne tovább szabadság tömjénjével terhelni a képzeletet s egy ideális jó miatt fáradozást, s időt vesztegetni.

De hála az egeknek! nem buktunk még annyira el – s csak magunktól függ mind nagyobb s erősb garanciát nyernünk.

A király úgy ül erősen székén, ha jussaiból egy pontot sem enged: a deréket jutalmazza, rosszat bünteti s királyi eskét pontosan teljesíti.

A lakosok ellenben úgy szabadok minden elnyomástól, ha sok van köztök, kik egész világ előtt isméretes *sago et toga clarissimi* (kétségbevonhatatlan erkölcsű – a szerk.) férfiak, kik mai világban a hatalmas vélemény paizsa alatt minden igaztalanságtól mentek; s ha a *nagyobb rész* szereti s imádja alkotmányát s érette halni kész.

Ezen utolsó a mathesis (matematika – a szerk.) törvényei szerint van alkotva. Ott is 100 font – bár kavics legyen is az – 10 font vasat, sőt aranyat is maga után vonz, ha a természet örök jussait akadály nélkül gyakorolhatja.

A változhatlan törvényekről pedig azt mondtam: hogy azokból jó soha, rossz pedig mindég folyhat, s így a szabadságnak inkább bilincsei, mint alapjai. Ha jók s hasznosak, mikor kérdésbe vétetnek, úgyis megállnak s örökségi címerek szükségtelen; ha pedig károsoknak mutatkoznak, akkor nem szabad változtatni; s így eltörülhetlenségek jót semmit se, hanem csak rosszat szülhet.

De sok ember előtt a régi rendszabások s törvények több hitelűek, mint az újak, s ekként velem a törvények változtatásáról vagy megsemmítéséről egy értelemben nincsenek. Ők régi időkben a komolyságot, férfiúi méltóságot s ősz tapasztalást látják tanácsban ülni; midőn ma forró vért, az ifjúság kicsapongó képzelgését s az indulatosság s korlátlanág legkisebb tapasztalásra sem állapított veszedelmit szemlélik a törvényhozók közt. Én ellenben azt hiszem: hogy ily provociók s idézgetések: „elődeink bölcsessége – régi idő belátása, elmés hajdankor, az ó világ szemessége, méltósága” sat. azon számtalan balvélemények közé tartoznak, melyek szokás által fogadtattak el, s mint valamely igazságok, apárúl fiúra hagyományképp mennek át, s melyek alapja hófuvaton nyugszik, s egy kis nyomozás után szintúgy el is oszlik, mint az egy kis meleg által. – Vizsgáljuk.

Tapasztalás a bölcsesség anyja, s egyenlő észbeli erővel s tudománnyal kettő közt az bölcsebb, ki több tapasztalású. Ennek igazságán nem kételkedik senki. De az említett balvélekedés mégis éppen ellenkező hirtet, s a sokaság benne meg is nyugszik.

Ily elfogultságok a legközelebbő okokból erednek, s mégis oly nehezen jönnek az emberek igaz eredetekre. Atyáinkra s régiekre való alaptalan hivatkozások p. o. egyenesen a szavaknak nemcsak hibás, de éppen ellenkező használásából folynak s azon bevett szokásból, hogy a holtaknak mindég több tiszteletet szoktunk adni, mint az élőknek.

Amit közönséges beszédben régi időnek, hajdankornak hívnak, józan ész után új időnek, ifjú kornak kellene hívni.

Két egyes személy közt tagadhatlan, az idősbnek van vagy lehet több tapasztalása. – Generációkban éppen megfordultan áll az eset, s a közelebbőnek s így az ifjabb generációnak van vagy lehet több tapasztalása.

A 13-dik század a 11-dik- s 12-diknek, a 15-dik század ellenben a 13-dik- s 14-diknek, mi pedig Árpádtól fogva időnkig szinte egy évezred tapasztalásit halmoztuk egymásra! S így, ha p. o. a 13-dik

század tapasztalásit s bölcsességét hozzuk elő okoskodásink támaszául, nem az ősz haj, hanem a bölcső tapasztalását s bölcsességét hívjuk védelmünkre!

A tibeti bölcsék egy bölcsős gyermeket emelnek isteni magasságra, s azt hiszik legcsalhatatlanabbnak. Mi őket nevetjük, azonban mi magunk mindég azokra provokálunk – hivatkozunk – kiknek se annyi tudományok, se annyi tapasztalások mathematicae nem lehetett, mint amennyivel mi bírunk, s kik hozzánk képest csak gyermekek vagy serdülők.

A magyarnak vezérek alatti volta: születése. Szent. István, Szent László ideje: gyermekkora. I. Lajos s Mátyás alatti: serdülő ideje. Mária Terézia alatti: fiatalsága. Mi vagyunk férfiai. A jövő lesz emberi kora – s csak tőlünk függ eszközölni, hogy valaha egészség színe fényledessen-e nemes tekintetén, s szép fehér szakáll lengjen-e számos esztendőig a vén magyar ajkai körül, vagy hervadás, halvány kép s életunalom legyen nemzetünk véghatára; s csak mi hatalmunkban áll oly pályát járni, hogy valaha az öreg magyar öröm szívdobogással nézhessen vissza férfikorára, s ne legyen arra kárhoztatva, amire sok halandó – hogy rája nagyobb áldás nem szállhat elfelejtetésnél.

Ami pedig értelmi erőnk s erkölcsiségünket illeti, ki akarja s veheti azt kérdésbe, ki csak egy szót is hallott vagy olvasott a múltból, hogy annak sommája mai időkben hasonlíthatatlanul nagyobb, mint a régiben. Volt hajdan is épeszű s tudós ember, tagadni nem lehet, de mindég csak a tudományok akkori sokkal szűkebb köréhez mérsékelve. Nincs rejtve a világ előtt, hogy csak egypár század előtt a tanácsban ülők legnagyobb része még azon igen egyszerűhez sem értett, ti. az olvasáshoz; hogy azon tudományoknak, melyek mai józanabb cselekvőmódaink alapjai, még címei se voltak az egyesült törvényhozó test előtt csak neveknél fogva is ismertetések, hogy jóval előbb az országgyűlésin azon határozás tételét szükségképpen több efféle rendszabások közt: hogy az ország előkelőinek s papoknak ezentúl lopni szabad ne legyen sat. *S[ancti] Ladis[lau]* (Szent László törvénye szerint – a szerk.)

L. II. cap. 1.13. etc. (II. paragrafus I. 13.; u.o. – a szerk.)

S ezek mellett mindég a régi méltóságra, ősz bölcsességre, elődeink okos határozására emlékeztetjük hallgatóinkat!

A holtakról való előítéleti szentencia pedig így hangzik: *de mortuis nil nisi bonum*. (a halottakról csak jót – a szerk.)

Ezen igen veszedelmes balvéleménynek alapjára jutni nem nehéz. Ezáltal mindég a nagyobb és szelídebb rész misztifikáltatik, és sokszor az élők haszna ezen köpönyeg alatt a holtak emlékezetének áldoztatik fel, kiknek se használni, se ártani többé nem tudunk. S azok, kik az élőknek tehetségek szerint minden lehető kárt okoztak, s tán idő előtt koporsóba taszították, nem engedik, hogy valaki őket, midőn már nem éreznek, bántsa és sértse! Számtalanok elevenen égettettek el, s kik elítélték őket, azok hirdetik: *de mortuis aut bene aut nihil* (a halottakról vagy jót vagy semmit – a szerk.)!

A halál legnagyobb engesztelő, s az, ki többé nem lehel, senki útjában sincs is többé, senkit fényével, erényével nem sért, elsőséget nem nyerhet, se tapsot, se hivatalt, se hagyományt sat. S az elhamvadottnak dicsérete, kivált előbbi ellensége ajkán, a kisded belátású előtt sokszor igen nagy bámulást gerjeszt, de az csak olyan, mint a színjátszói csillogó korona, mely papirosból készült s igen olcsó.

Ha pedig igazságát tekintjük a dolognak, midőn azon senki nem kéteskedhetik, hogy többel tartozunk az élőknek, mint a holtaknak, mért ne volna szabad az elhunytól rosszat mondani – ha gyalázatosan élt? S volna-e enélkül akár egyes nemzetnek, akár a világnak igazi históriája vagy csak egy biográfia is a szó s hitelesség valódi értelmében? Egy becsületes embernek, kit életében elnyomtak, üldöztek s mindennapjait elkeseríték, mi jutalma volna végre, ha még holta után is a rossz cselekvő- s alacsony élővel, ki itt tán kinccsel s hatalommal volt felruházva, szinte egyenlő dicséretet nyerne, s így ezzel hasonló sorsú lenne?

Mi emeli lelkünkben az igazság szeretetét magasbra az egyiptomiak azon régi szokásánál, mely a királyokról holtok után tarta ítéletet? S az egész közönség lelki tulajdonira mi lehet hathatós s áldottabb befolyású, mint ha még a serdülő is naponkint tapasztalja, mily szenny s kárhoztat ragad a rossz névre még akkor is, mikor ez nem is árthat többé; midőn a derék becse még akkor is zeng századról századra mind tisztábban, mikor föld fedi már csontjait. Ezeknél fogva a holtakról közmondásnak így kell hangzani: *de mortuis nil nisi verum* (a holtakról csak igazat – a szerk.).

Semmi sem fogja szembetűnőbben előnkbe állítani a törvények idő s körülállások szerint, közegyetértéssel s közakarattal intézendő némelykori változtatásának vagy eltörlésének hasznát, sőt szükségét, mint midőn nem önmagunk, de más nemzetek kifejlődését tekintjük. Ezen cselekvésmód leghasznosb s egyszersmind legegyszerűbb. Magunk szemeiben rendszerint semmit sem látunk, máséban mindég mindent. – Azon bizonyos eltörülhetlen törvényért, melyről tudom, ki-ki hallott, jól lenevetjük a másképp bölcs athénei tanácsot, de magunk... A kínaiiban igen kacagjuk azon gyengeséget, hogy ki nem magyarázható örömet érez, ha kék pántlikára függesztheti háza tetején csengettyűit, mely megkülönböztetésért sokszor legnagyobb hazafitlanságot kész elkövetni, de mi... sat. Nézzük tovább, miben van Perzsia, Marokkó, s mily magasán Pennsylvania, Britannia? Az Amerikai Szövetséges Országokban sok törvényhez nyilván az van csatolva, hogy körülállásokhoz képest idő jártával a törvény is javíttassék.

Azonban menjünk át a *cambio-mercantile jus* ellen támasztható

Politikai megjegyzések- s ellenvetésekre

Ha megmutathattuk, hogy a törvénybeli ellenvetések alaptalanok vagy csak homokon állnak, úgy fogjuk tapasztalni, hogy a legszámosb politikai okoskodásoknak nemcsak legkisebb alapjuk sincs, de képzelt *resultatumik* éppen *diagonaliter* ellenkeznek azon testesült *következőkkel*, melyeket a mindennapi életben tapasztalhatunk, s melyeket szinte a vak is lát, mert kezével foghatja. Annál pedig nehezen lehet valami nevetségesb, mint ha valakitől nagy bajjal nehéz követ látunk hurcoltatni azon hiedelemben, hogy arany; vagy valakit sebesen, teszem, Pestről Rákos felé nyargalni, ki eltökéletten azt hiszi, hogy majd Vörösvárra érkezik – vagy valakit nagy hevülettel bölcsekedni és szinte jövendőlni hallunk, kinek jóslatai éppen ellenkezőleg ütnek ki.

„A famíliák conservatiója”

azon cél, melyet elérni akarnak. S ugyan azok mostani szisztémánk által bátorságba vannak helyeztetve? Nem egyenesen az ellenkezőt látjuk-e? Mert olyast tán senki se fog éppen fenntartatott famíliának mondani, mely többel adós, mint értéke van, s melyet tulajdonképp a más birtoka közt csak születési sáncái tartanak fenn.

A famíliákat akarják fenntartani – s valóban szép szerencsések van, mert nehéz találni közel országot, hol annyi dús oly szomorún vagy oly nevetségesen bukott volna el, kivált újabb időkben, mint szegény anyaföldünkön! S ne gondoljuk, hogy mindég rendetlenségből vagy más egyéb okokból ered ezen természetlen elszegényülésünk, hanem egyenesen hitel híjából, mert a rendetlenség s pénzzel tudatlan bánás kísérelje csak ezen hiányosságunk.

Ha valaki 5-tel 6-tal 100-túl elég pénzt kaphat, s nem fél, hogy könnyen felmondják, nem fog-e több esztendőig adósságot tehetni, mint ha egy hozzá hasonló birtokú 8-cal, 12-vel, 20-szal 100-túl kaphat csak pénzt s azt sem eleget; a nála lévő tőkét pedig közönségesen vagy tán szisztematice is éppen akkor mondják fel, midőn hitelre legnagyobb szüksége volna, s ő 20-szal, 30-cal, 40-nel kénytelen felvenni 100-át.

Én úgy látom, mert 5-öt, 6-ot kevesebbnek tartok 8-nál s 40-nél, hogy az első birtokos hosszabb ideig fog költhetni és sokkal többet is, mint a második, s hogy így az elsőnek jóval nagyobb időszaka van a lecsendesülésre, meggondolásra, józanodásra, mint a másik patrio more birtokosnak – s hogy sok, ki jobb elrendeléssel húszesztendőskorában vette volna át birtokit, szelesen költené jövedelmei felét, s negyvenesztendőskoráig korhelykedne – mely, gondolom, elég liberalis feria gondolatlan életre –, midőn egyszerre felpattan esze, a számadás kivonatalából még vagyona felét lelhetné, s így ha régi ember lesz, még meglehetne, hogy testamentomban az átvettnél nagyobb értéket hagyna hátra, mert a vénülő sokszor nagyobb örömet talál egy forint elkaparításban, mint a fiatal százak kidobásakor. A mostani elrendeltetésben oly keskeny pályát talál a birtokos szédelgő ifjúsági futásának – mely gyakran az

erősbnek, szomorú mondani, ismértető jele –, oly keskenyt, hogy sokszor a kevesebbé dúsaknak ma jószágok átvételéről s holnapután már sequestrumjokról hallunk; az igen dúsokat pedig nagyrészt ahelyett, hogy a trónus támaszai s haza szószólói lennének, itt szomorún, mint a tollatlan árva verebet, elhagyatva szemléljük dűledező váraikban; ott ügyesen s prókátorosan harapogatni magok körül tapasztaljuk, s jó rókát mutatni, midőn őseiket a vad ozmán V[árná]nál sat. valaha orozslánoknak tartá; amott megint mesterkélt vígságban látjuk, mint a házaégett horvát embert, ki megmaradt máriását az istenek savanyú italaért kínjában kurjongatva költi el.

Ha valaki adósságot csinál, legyen szükségből, legyen számolás után, legyen végre könnyelműségből, s azon tudomással teszi, hogy azt vagyonán vagy bőrön tüstént megvehetni, s minden bizonnal meg is fogják venni, ugyan fog-e majd oly előre fejjel adósságok árjába rohanni, mint ma, midőn annyi régi rozdsazerető a serdülő birtokost, kinek se vagyonrúl, se igazi becsületről, de tán semmiről sincs józan ideája – eszméje –, már jókor azon szép, nemes és igazán tiszta lelkű praerogatíváival betölteni nem mulasztandja el, hogy a pörököt in infinitum lehet húzni, alkudozni, sokszor a hitelezőt kijátszani, s így éppen nem is fizetni; s hogy végre a legrosszabb esetben mégis megmarad mindég valami sat.

Nincs veszedelmesb, kivált gyermekekre, ti. minden ország lakosai nagyobb részére nézve, a félvékony jégnél; ki rálép, előbb-utóbb beleszakad, de azért szinte mindegyik megpróbálja. A víz sokkal bátorságosb, arra csak jó úszó vagy csónakász mer bocsátkozni, a többi parton marad. Pénzbeli szisztémákkal szintígy van: mennél bizonyosb a valahai visszafizetés napja, annál nagyobb a meggondolás, tartalék s óvakodás az adósságcsinálásban, s így lassankint annál több a rend, erkölcsiség sat. Mennél több pedig a kibújódsi hátulsó kapu, annál nagyobb a gondatlanság, szelesség a pénzek felvételében, s így lassankint annál több a rendtelenség, erkölcstelenség sat.

Vegyünk a mindennapi s legközelebbi életből példákat. – A fiatal birtokos vagyonai átvételekor ritkán tudja, mennyi adóssága, mennyi jövedelme, szóval miye van. Előtte minden vagy nagyítás vagy titok, s néhány esztendei ily maga-nem-ismerés után úgynnyira eltömjéneztetik az egyébaránt valaha nyílt keblű úr, hogy az igaz szó neki nem használhat ezentúl, mert füleiben az igaz végre goromba szó gyanánt kong. – Jövedelemre nézve az idők rendkívüli bősége – s itt a veszedelem, mert ritka csak az is, ki ismerné valódilag ezen igen egyszerű szempontban és zsinórmértékben az előreláthatás fő kulcsát; ti., hogy mennél erősb az actio – hatás –, annál hathatósab a reactio – ellenhatás –, az időknek, mondom, jövedelemre nézve rendkívüli bősége felingerli az indulatosságot; mert a kívánatnak eleget is lehet tenni; a soknak kiadása szokássá leend, s a pénz oly könnyen dobatik el, mint amily könnyen jöve a ládába; lassankint szorgalom szükségtelemné, a számadókönyv szinte haszontalanná lesz, s ez így forog egy ideig, míg végre az ellenhatás kezdődik – s íme, itt állunk a dráma kezdetin. A nagyúr emberei keresik a pénzt, s könnyen találják; árva, özvegy, kisebb birtokos örömet hozza; második-harmadik esztendőben mind nagyobb a pénzszükség, midőn azonban a nagyúr, ki természet törvényit nem érti, várton várja a reakcióból természeti leforgása előtt megint az actiót, azaz a víz felfelé folyását: 1816-17-beli jövedelmek előtűnését!

Ha végre szűkebb lesz az állapot, és se a jószág, se az özvegyek, árvák s kisebb birtokosok serege nem állít ki elég pénzt, akkor egy generális rendbehózási plánum koholtatik, mely a nagybirtokost elvégre egészen tenkreteszi, mert a mindenféle cikornyás nevekkal készült operatumból végre az sül ki, hogy a birtokos mindenét aláírta igen kevesért vagy semmiért.

De ha tán – hogy a szóban meg ne akadjunk – ily körülállások közt lévő nemzetségeket conserváltaknak hívhatni is, a közjóra nézve ily familiák conservatiója szükséges-e, hasznos-e? Én azt hiszem, lételek se nem szükséges, se nem hasznos, s egész becsek csak ama képzeletben áll, mely a régi nemzetségeket a korona drágaköveivé varázsolja. Azonban hol csak a régi név maradt meg, a régi becsület s tehetség pedig eltűnt, ott a gyémánt kitorrt, s csak üveg tölti be helyét. S többet ér a királyra és országra nézve egy új nemzetség, mely érdemeket szerez, egy oly régi familiánál, mely ahelyett, hogy elődei dicső példája által hasonló nagy tettekre buzdíthatnák – inkább magát minden áldozat- s munkátul mentnek hiszi, mert már ősei vittek végbe valaha sok szépet s halhatatlant, s így azt gondolja: ingyen élhet, s csak ünnepelve töltheti napjait.

Déliab

Lev Nyikolajevics Tolsztoj: Háború és béke

– részlet –

Napóleont nyomasztó érzés fogta el [...] Valamennyi régebbi hadi fortélyát latba vetette már, amelyek minden alkalommal sikerre vezettek. Egy helyre összpontosította ütegeinek tüzét, tartalékai rohammal igyekeztek áttörni az arcvonalat, a lovasság, a cavallerie des hommes de fer (a vasemberek lovassága – a szerk.) is támadásba lendült – és nemcsak még sehol nincs a győzelem, hanem innen is, onnan is egyre-másra olyan hírek érkeznek, hogy tábornokok estek el vagy sebesültek meg, hogy feltétlenül szükség van erősítésre, hogy nem lehetett kivetni állásaikból az oroszokat, és hogy felbomlik a hadsereg.

Azelőtt két-három parancs, két-három mondat után máris nyargaltak gratulálni a vidám arcú marsallok és segédtestek, trófeának deklarálva egész hadtestnyi foglyot, des faisceaux de drapeaux et d'aigles ennemis (az ellenséges zászlók és hadijelvények kötegeit – a szerk.) és ágyúkat és szekérsorokat – és Murat csak engedélyt kért arra, hogy elküldhesse a lovasságot a málha elfoglalására. Így volt ez Lodi, Marengo, Arcole, Jéna, Austerlitz, Wagram alatt és így tovább, és így tovább. De most valami furcsa dolog történt a sereggel.

Bár híre jött, hogy elfoglalták az ékerődöket, Napóleon látta: ez nem az, ez egészen más, mint ami az előző ütközetekben történt. Látta, hogy valamennyi harcedzett embere, aki körülveszi, ugyanazt érzi, mint ő. Minden arc szomorú, mindenkinek a tekintete kerüli a másikat. [...] Jól tudta, mit jelent az, hogy a támadó, bár minden erőfeszítést megtett, nyolcórai ütközet után sem nyerte meg az ütközetet. Tudta, hogy ez az ütközet csaknem elveszett, és hogy most, amikor borotvaélen áll a csata, a legkisebb véletlen is romlásba döntheti őt és hadseregét.

Amikor képzeletében újra lepergette ezt az egész furcsa orosz hadjáratot, amelyben nem nyert meg egyetlen ütközetet sem, két hónap alatt nem zsákmányolt sem zászlókat, sem ágyúkat, nem ejtett foglyul hadtesteket; amikor az őt körülvevők leplezetlenül komor arcára nézett, és hallotta a jelentéseket arról, hogy az oroszok még mindig állják a sarat – furcsa érzés fogta el, és mintha csak álmodna, eszébe ötlött minden lehetséges csapás, amely romlásba döntheti. Az oroszok esetleg megtámadják a balszárnyát, kettészakítják a derékhadát, egy eltévedt golyó talán megöli őt magát. Ez mind lehetséges. Az eddigi csatákban csupán a győzelem eshetőségeit latolgatta, de most megannyi szerencsétlenség merült fel a képzeletében, amelyre mind számítnia kellett. Igen, olyan volt ez, mint amikor rárontó gonosztevőt lát álmában az ember, és nekigyürkőzik, hogy minden erejét megfeszítve akkorát üssön a bitangra, hogy az szörnyethaljon – de azt érzi, hogy gyenge és erőtlen a keze, rongydarabként hull alá, és a gyámoltalan emberen elhatalmasodik az elkerülhetetlen pusztulás rémülete.

Ezt a rettenetet az a hír keltette Napóleonban, hogy az oroszok támadják a francia hadsereg balszárnyát. [...] Nyeregbe ült, és elindult Szemjonovszkoje felé.

A lassan oszladozó lőporfüstben azon az egész területen, ahol Napóleon végiglovagolt, vértócsákban lovak és emberek feküdtek egyesével vagy csomóban. Ilyen borzalmat, ily rengeteg halottat ennyire kis területen nem látott még sem Napóleon sem egyetlen tábornoka. Az ágyúdörgés – amely tíz órán át szünet nélkül tartott és már elgyötörte az emberek fülét – különös hangsúlyt adott e látványnak (csakúgy, mint az életképek kísézőzenéi). Napóleon fellovagolt a szemjonovszkojei magaslatra, és a lőporfüstön át az ő szemének szokatlan színű egyenruhát viselő emberek sorait pillantotta meg. Oroszok voltak.

Az oroszok zárt sorokban álltak Szemjonovszkoje és a harcálláspont mögött, ágyúik szakadatlanul bömböltek és okádták a füstöt az arcvonal mentén. Ez már nem csata volt. Csak tovább folytatódó

öldöklés, amely sem az oroszok, sem a franciák részéről nem vezethetett eredményre. Napóleon megállította lovát, és megint tűnődéseibe merült, [...] nem tudta megállítani azt a tusát, amely előtte és körülötte zajlott – és amelyről azt hitték, hogy ő irányítja, tőle függ –, és ez a tusa, éppen a sikertelensége miatt szükségtelennek és borzalmasnak rémlett neki. Ez először esett meg vele.

A Napóleonhoz odalovagló tábornokok egyike bátorkodott azt javasolni, hogy állítsa csatasorba a régi gárdát. Ney és Berthier, akik Napóleon mellett álltak, összenéztek és elmosolyodtak a tábornok értelmetlen javaslata miatt.

Napóleon lehorgasztotta a fejét, és sokáig hallgatott.

– A huit cents lieux de France je ne ferai pas démolir ma garde (Franciaországtól 3500 km-re nem küldöm vágóhídra a gárdámat – a szerk.) – mondta végül, megfordította a lovát, és visszaindult Sevargino felé. [...]

Wolzogen hanyagul szétterpesztett lábbal, kissé megvető mosollyal állt Kutuzov elé, és kezével könnyedén megérintette csákója ellenzőjét.

Wolzogen őfőméltóságával szembeni fesztelen viselkedésével azt akarta kimutatni, hogy őt, a magasan képzett katonát ugyan nem nagyon zavarja, hogy az oroszok bálványozzák ezt a mihaszna vénembert, de ő azért jól tudja, kivel van dolga. [...]

– Hadállásunk minden pontja az ellenség kezében van, visszafoglalnunk nincs mivel, merthogy már nincsen seregünk; menekül, és nem lehet megállítani – jelentette.

Kutuzov félbehagyta a rágást, meglepetten meredt Wolzogenra, mintha nem értené, mit mondanak neki. Wolzogen, észrevéve „az öregúr” izgalmát, mosolyogva mondta:

– Nem éreztem feljogosítva magamat arra, hogy elleplezzem főméltóságod előtt azt, amit láttam... Csapatunk teljesen szétzülленek.

– Ön látta? Látta? – kiáltott fel Kutuzov elkomorodva, gyorsan felállt, és támadóan Wolzogen felé lépett.
– Hogy... hogy merészel... – kiáltotta szinte fuldokolva, és fenyegető mozdulatokat tett reszkető kezével.
– Hogy merészel a tisztelt úr ilyet mondani *nekem*? Nem tud semmit. Azt üzenem Barclay tábornoknak, hogy értesülései tévesek, és hogy én, a főparancsnok jobban ismerem az ütközet menetét, mint ő.

Wolzogen felelni akart valamit, de Kutuzov elébe vágott.

– Az ellenséget a balszárnyon visszavertük, a jobbszárnyon pedig megvertük. Ha ön rosszul látta, tisztelt uram, akkor tartózkodjék attól, hogy olyasmit mondjon, amit nem tud. Tessék visszamenni Barclay tábornokhoz és megmondani neki, eltökélt szándékunk, hogy holnap megtámadjuk az ellenséget – mondta szigorúan Kutuzov. Mindenki hallgatott, csak egy öreg tábornok nehéz, ziháló légzése törte meg a csendet. – Visszaverjük őket mindenütt, hála az Istennek és vitéz seregünknek. Az ellenséget legyőztük, és holnap kikergetjük a szent orosz földről – folytatta Kutuzov, és keresztet vetett; majd hirtelen szipogni kezdett, mert könnybe lábadt a szeme. Wolzogen vállat vont, és ajkát biggyesztve eloldalgott; nem győzve csodálkozni über diese Eigenommenheit des alten Herr (az öregúr ilymértékű elfogultságán – a szerk.).

– Nicsak, jön az én hősöm – mondta Kutuzov egy fekete hajú, köpcös, délceg tábornoknak, aki épp akkor ment fel a harcálláspontra. Rajevszkij volt az, aki az egész napot a borogyinói csatater legfőbb pontján töltötte.

Rajevszkij azt jelentette, hogy a csapatok szilárdan állják a helyüket, és a franciák már nem mernek többet támadni.

Kutuzov meghallgatta, majd franciául így szólt:

– Vous ne pensez donc pas *comme les autres*, que nous sommes obligés de nous retirer? (Ön tehát nem úgy gondolja, *mint mások*, hogy vissza kell vonulnunk? – a szerk.)

– Au contraire, votre altesse, dans les affaires indécises c'est toujours le plus opiniâtre qui reste victorieux – felelte Rajekvszkij – et mon opinion... (Épp ellenkezőleg, főméltóságú uram, eldöntetlen helyzetben mindig a kitartóbb győz, és az a véleményem, hogy... – a szerk.)

– Kajszarov! – szólította segédtszjtjét Kutuzov. – Ül le, és írd meg a holnapi parancsot. Te meg – fordult egy másikhoz – nyargalj végig az arcvonalon, és hirdesd ki, hogy holnap támadunk.

Mialatt Kutuzov Rajevszkijjal beszélgetett, és tollba mondta a parancsot, Wolzogen visszatért Brclaytól és jelentette, hogy Barclay de Tolly tábornok szeretné, ha írásban is megerősítenék azt a parancsot, amelyet a tábornagtól kapott.

Kutuzov nem is nézett Wolzogenra, parancsba adta, hogy állítsák ki azt az írást, amelyet a volt főparancsnok kér – igen akkurátusan – a célból, hogy elhárítson magáról minden felelősséget.

És annál a megfoghatatlan és titokzatos kapcsolatnál fogva – amely képes volt az egész hadsereg általános hangulatát fenntartani, amely a hadviselés legfőbb tényezője, és amelyet harci szellemnek hívnak – Kutuzov szavai és a másnapi támadásra vonatkozó parancsa egyszerre eljutott a hadsereg minden részébe.

Persze nem magukat a szavakat, sem magát a parancsot közvetítették a kapcsolat utolsó láncszemeihez. Sőt a hadsereg különféle egységeiben szájról szájra járó elbeszélések egyáltalán nem is hasonlítottak ahhoz, amit Kutuzov mondott, de szavainak értelme eljutott mindenhová, mert amit Kutuzov mondott, nem ravasz fortélyból eredt, hanem abból az érzésből, amely a főparancsnok és minden orosz ember lelkét egyaránt betöltötte.

Az elcsigázott, és már-már megingó emberek megvigasztalódtak és felélénkültek, amikor megtudták, hogy holnap támadnak, amikor a hadsereg legfelsőbb köreiből hallották annak megerősítését, amiben hinni akartak. [...]

A legkülönbözőbb testhelyzetekben és egyenruhákban tíz- meg tízezer ember feküdt a Davidov-uraságok és a koronajobbagyok mezőin és rétjein, azokon a mezőkön és réteken, amelyeken évszázadokon át egyszerre arattak is meg legeltették is jószágaikat Borogyino, Gorkij, Sevargyino és Szemjonovszkoje falvak muzsikjai. A kötőhelyeknél egy gyeszjatyina (10 925 m² – a szerk.) területen vér áztatta át a fűvet és a földet. A különböző csapatokhoz tartozó ijedt arcú sebesült és ép katonák tömegei az egyik ellenfélnél Mozsajszk, a másik ellenfélnél Valujevo felé vándoroltak vissza. Más egységek, ha elgyötörték és éhesen is, előretörték parancsnokaik vezetésével. És végül sokan álltak a helyükön, és tovább tüzeltek.

Az azelőtt oly vidám és szép mezőn, ahol a reggeli napfényben csillogtak a szuronyok, most mindenütt füst és nyirkos köd ült, és savanykás salétrombűz és vérszag terjengett. Felhők gyülekeztek az égen, eső permetezett a halottakra, a sebesültekre, a megrémült, elcsigázott és kétség kínozta emberekre. Mintha azt mondta volna: „Elég lesz már, emberek! Hagyjátok abba... Térjete észre! Mit műveltek?”

Az egyik oldalon is, a másikon is egyaránt kétség támadt az elgyötört emberekben – akik se nem ettek, se nem pihentek –, hogy irtsák-e tovább egymást vagy sem, és minden arcon látható volt a habozás: „Miért gyilkoljak én, és miért gyilkoltassam le magam? Gyilkoljatok, akit akartok, tegyetek, amit akartok, de én nem kívánok részt venni ebben.” Estére ez a gondolat mindenkinek a lelkében megérett. Bármelyik pillanatban megeshetett, hogy ezek az emberek mind elborzadnak attól, amit csináltak, otthagynak mindent, és elfutnak, ki merre lát.

De jóllehet az ütközet vége felé az emberek érezték tetteik egész szörnyűségét, jóllehet örültek volna, ha abbahagyhatnák – valami megfoghatatlan, titokzatos erő még továbbra is vezette őket, és a lőporborított, véres-verítékes tüzérek, akiknek már csak egyharmada maradt életben, ha fáradtságtól zihálva, botladozva is, de tovább hordták a lőszert, töltöttek, céloztak, és a lyukhoz tartották az égő kanócot; és az ágyúgolyók ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan kíméletlenül repültek innen oda, onnan ide, lapították szét az emberek testét; tovább folyt az a borzalmas esemény, amely nem az emberek akaratából megy végbe, hanem annak az akaratából, aki az embereket és a világokat kormányozza.

Ha valaki az orosz hadsereg felbomlott hátulsó egységeit látja, akkor biztosan azt mondja, hogy a

franciáknak már csak egy kis erőfeszítést kell tenniük, és az orosz hadsereg eltűnik; és ha valaki a francia arcvonal mögé lát, azt mondja, hogy az oroszoknak már csak egy kis erőfeszítést kell tenniük, és a franciák belepusztulnak. De sem a franciák, sem az oroszok nem tették meg ezt az erőfeszítést, és a csata lángja lassanként lelohadt.

Az oroszok azért nem teheték meg ezt az erőfeszítést, mert nem ők támadták a franciákat. Az ütközet elején ők álltak ott a moszkvai úton, és elvágta azt a franciáktól – az ütközet végén meg pontosan úgy álltak ott, mint az elején. De még ha az lett volna is az oroszok célja, hogy tönkreverjék a franciákat, akkor sem teheték volna meg ezt az utolsó erőfeszítést, mert minden orosz egység szézilálódott, nem volt egyetlen alakulat sem, amely ne szenvedett volna veszteséget a csatában – az oroszok ugyanis ott, a helyükön állva elveszítették a seregük FELET.

A franciák könnyen megteheték volna ezt az erőfeszítést, hisz előttük lebegett az elmúlt tizenöt esztendő győzelmeinek sora, szentül hittek Napóleon legyőzhetetlenségében, tudták, hogy elfoglalták a csatatér egy részét, és hogy még rendelkezésre áll a húszezer főnyi gárda érintetlenül. A franciáknak, akik azért támadták meg az orosz sereget, hogy kivessék állásaiból, meg is kellett volna tenniük ezt az erőfeszítést, mert ameddig az oroszok éppúgy elállják a moszkvai utat, mint az ütközet előtt, addig a franciák nem érik el a céljukat, és minden addigi erőfeszítésük és áldozatuk kárba veszett. De a franciák nem tették meg ezt az erőfeszítést. Némely történetíró azt mondja, hogy Napóleonnak csupán az érintetlen régi gárdát kellett volna harcba vetnie – és megnyerte volna a csatát. Arról beszélni, mi lett volna, ha Napóleon odaadja a gárdát, épp annyira értelmetlen, mint arról beszélni, mi lenne, ha ősszel tavasz volna. Ez nem történhetett meg. Nem igaz, hogy Napóleon azért nem vetette harcba a gárdát, mert nem akarta – azért nem tette, mert nem tehetette ezt. A francia hadsereg minden tábornoka, tisztje, katonája tudta, hogy ezt nem lehet, mert a hadsereg csüggedő szelleme nem engedi.

Nem csupán Napóleon tapasztalta azt a lidérces érzést, hogy szörnyű csapásra lendített karja bénultan hanyatlik alá, hanem az előző csaták tapasztalatai után – amelyekben tizedennyi erőfeszítéssel futamították meg az ellenséget – az egész francia hadsereg minden tábornoka és katonája megrémült attól az ellenségtől, aki hadseregének a FELET elveszítve is ugyanolyan fenyegetően áll ott a csata végén, mint az elején. A francia hadsereg, a támadó hadsereg erkölcsi ereje kimerült. Borogyinónál az oroszok arattak győzelmet, de nem olyat, amelyet az határoz meg, hány zászlónak nevezett, rúdra erősített rongydarabot zsákmányolnak, nem is a terület, ahol a csapatok álltak és állnak – ők erkölcsi győzelmet arattak, olyat, amely meggyőzi az ellenséget, ellenfelének erkölcsi felsőbbrendűségéről, és tulajdon gyengeségéről. A francia támadó hadsereg – mint felbőszült fenevad, ha halálos sebet kap nekifutás közben – érezte veszét, de nem állhatott meg, mint ahogy nem állhatott helyt tovább a felényire gyengült orosz hadsereg sem. A kapott lökés még ellendíthette Moszkváig a francia sereget, de ott az orosz hadsereg minden további erőfeszítése nélkül el kellett pusztulnia, mert elvérzett a Borogyinónál kapott halálos sebben. Napóleon alaptalan elmenekülése Moszkvából, visszavonulása a régi, a szmolenszki úton, az ötszázezernyi támadó sereg pusztulása, a napóleoni Franciaország pusztulása mind a borogyinói csata közvetlen következménye volt – az erősebb szellemű ellenfél először Borogyinónál tette rá a kezét Franciaországra.

Radnóti Miklós: Egyszer csak

Egyszer csak egy éjszaka mozdul a fal,
 beleharsog a szívbe a csönd s a jaj kirepül.
 Megsajdul a borda, mögötte a bajra szokott
 dobogás is elül.

Némán emelődik a test, csak a fal kiabál.
 S tudja a szív, a kéz, meg a száj, hogy ez itt a halál,
 a halál.

Mint fegyházban a villany ha kacsint,
tudják bent a rabok s tudja az őr odakint,
hogy az áram mind egy testbe fut össze,
hallgat a körte, a cellán árnyék szalad át,
s érzik ilyenkor az örök, a foglyok, a férgek a perzselt
emberi hús szagát.

1942. április 20.

Radnóti Miklós: Éjszaka

Alszik a szív és alszik a szívben az aggodalom,
alszik a pókháló közelében a légy a falon;
csönd van a házban, az éber egér se kapargál,
alszik a kert, a faág, a fatörzsben a harkály,
kasban a méh, rózsában a rózsabogár,
alszik a pergő búzaszemekben a nyár,
alszik a holdban a láng, hideg érem az égen;
fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben.

1942. június 1.

Radnóti Miklós: Száll a tavasz...

Előhang az Eklogákhoz

Csúszik a jég a folyón, foltosra sötétül a part is,
olvad a hó, a nyulak meg az őzek lába nyomán már
kis pocsolóyákban a nap csecsemőnyi sugára lubickol.
Száll a tavasz kibomolt hajjal, heverő hegyek ormán,
tárnák mélyein és a vakondok túrta lyukakban,
fák gyökerén fut, a rügy gyöngéd hónalja tövében,
s csiklandós levelek szárán pihen és tovaszáguld.
S szerte a réten, a domb fodrán, fodros tavakon kék
lánggal lobban az ég.

Száll a tavasz kibomolt hajjal, de a régi szabadság
angyala nem száll már vele, alszik a mélyben, a sárga
sárba fagyottan, alélt gyökerek közt fekszik aléltan,
nem lát fényt odalent, sem a cserjén pöndörödő kis
zöld levelek hadait nem látja, hiába! nem ébred.
Rab. S a rabok feketén gyűrűző vad bánata csobban
álmaiban s föld és fagyos éj nehezül a szívére.

Álmodik és mellét nem emelgeti sóhaja sem még,
lent nem pattan a jég.

Néma gyökér kiabálj, levelek kiabáljatok éles
hangon, tajtékzó kutya zengj, csapkodd a habot, hal!
rázd a sörényed ló! bömbölj bika! rij patak ágya!
ébredj már aluvó!

1942. április 11.

Sánta Ferenc: Nácik

A pásztor – eléggé öreg ember volt már, talán hatvan-hatvanöt esztendő – fát vágott egy széles, magas tuskón. Mellette egy nyolc-kilenc év körüli fiú szedte össze a fadarabokat.

Mindketten hallották a lovak dobbantásait, aztán azt is, hogy megállnak a hátuk mögött, aztán a gyufa sercenését, ahogyan rágyújtanak a hátuk mögött, de nem fordultak meg, vágták tovább a fát, mintha semmit sem hallottak volna.

A két fegyveres a fenyvesből lépett elő, előzőleg hosszú ideig álltak a fák rejtekében, és nézték a pásztorokat, a nyáját, az apró kunyhót, a szaladgáló s fel-felcsaholó kutyát. Aztán keresztüljöttek a legelőn, és a két ember mögött megállították a lovaikat.

Ott álltak mögöttük, fújták a füstöt, és hallgattak. A derekukon pisztoly, a hátukon keresztben átvetve a puska, a lábaikat meg kilógatták a kengyelből.

Telt az idő, csend volt – mintha nem is négy ember állna ott egymás közelében. Pedig hát embernek születték őket: a fegyvereseket is, a pásztor is, meg a gyermeket is.

Amikor végigszívták a cigarettát, akkor az egyik fegyveres leakasztott egy nagy gumibotot, és rászólt az öregemberre.

– Te, öreg! – mondta.

A pásztor éppen ütésre emelte a fejszóját, de nem sújtott le vele, hanem gyorsan letette maga elé a földre, lekapta a fejről a kalapját, megfordult, s úgy, fődetlen fővel, meghajolt egészen mélyen, amennyire csak tudott, nem szólt, nem is emelte fel a tekintetét, csak állt ott a ló előtt, meghajolva, a kalapja a kezében, könnyű, fehér haját meg azonnal meglebbentette a szellő.

A gyerek, mintha egy szót sem hallott volna, szedte tovább a fát, és rakta kupacba, a többi mellé.

Telt az idő tovább, a fegyveresek nem szóltak, az öreg meg ott hajolt előttük, meg sem moccant.

Később aztán megszólalt a fegyveres, de soká, a lovak már dobbantgattak, csavargatták a fejüket.

– Láttál valakit? – kérdezte.

Az öreg azonnal válaszolt, olyan gyorsan, mint ahogyan a fejszóját is letette maga elé, a földre.

– Nem láttam senkit!

A másik fegyveres közelebb léptetett.

- Azt kérdeztük: láttál-e embert errefelé!
- Nem láttam embert errefelé! – mondta az öregember.

A tekintete a földön nyugodott, a bakancsát látta, füvet meg a ló patáját.

- Gyere közelebb! – mondta a gumibotos.

Odament egészen közel a lóhoz.

- Még közelebb!

Odaállt a ló lábához.

- Még!

Odament egészen a fegyveres csizmája elé. A csizma hegyét látta, a kengyelt és a ló hasából egy darabot meg a füvet.

A fegyveres lenyúlt a gumibottal az öreg álla alá, és a magasba emelte az arcát. Az öregnek a dereka előrehajolt, a feje meg hátra a tarkójára, a szemét nem emelte fel, nézte a lovas térdén a nadrágot meg a kengyelszíjat. Nyelni szeretett volna, de nem tudott a gumibottól.

A fegyveres nézte az arcát. A csuklóját ráfeszítette a térdére, úgy tartotta a gumibotot az öreg állához, és tartotta egyre magasra a fejét, és nézett bele az arcába.

Aztán elvette a botot, és ráütött a pásztor vállára.

Csend volt.

- Mehetsz!

Az öreg megfordult, és gyorsan visszament a tuskóhoz, a fejére tette a kalapját, aztán vette a fejszét, magasba emelte, és vágta tovább a fát.

Amikor a negyedik vagy ötödik darabot ütötte széjjel, a fegyveres rászólt.

- Öreg!

Megfordult, lekapta a kalapját, meghajolt, a szeme a földön – mindent pontosan úgy, mint az előbb.

- Hány éves a fiú?

- Nyolcéves a fiú...

- Te neveled?

- Én nevelem!

A másik is megszólalt.

- Mióta neveled?

- Egy éve nevelem!

- Hány éves a fiú?

- Nyolcéves a fiú!

- Te neveled?

- Én nevelem!

Közelebb léptetett.

- Láttál erre embert?
- Nem láttam erre embert!
- Mehetsz! – mondta a másik.

Hallgattak.

- Te fiú! – mondta a gumibotos.

A gyerek karja tele volt fával, indult a kupac felé, hogy odarakja a többi mellé. Megállt, ledobta a fát a lába elé, gyorsan levette fejéről a sapkáját, meghajolt, és úgy, meghajtott derékkal megfordult. Megkapta a szél azonnal az ő haját is. Láta ő is a lábát meg a füvet a földön.

- Hány éves vagy?

Azonnal – úgy, ahogyan ledobta maga elé a karjából a fát – válaszolt.

- Nyolcéves vagyok!
- Ez az öreg nevel?
- Ez az öreg nevel!
- Mióta nevel?
- Egy éve nevel!
- Ez az öreg? – kérdezte a másik.
- Ez az öreg!
- Nagyapád?
- Nagyapám!
- Gyere ide! – mondta a gumibotos.

Odament – akár az öreg – a ló elé.

- Közelebb!

Odament pontosan a csizma elé, de annyira alacsony volt, hogy meghajlított derékkal nem érte el a feje a csizmát, ott volt majdnem a ló hasa alatt. Nem is látott egyebet, csak a füvet meg a cipőit.

A fegyveres megmozdította a lábát, a csizmának az orrát bedugta a gyerek feje alá, megkereste az állát, és megemelte a fejét.

- Feljebb! – mondta.

A gyerek magasra emelte a fejét, hátraszorította egészen a tarkójára. Még sohasem látta a fegyveresek arcát, és nagy kívánságot érzett, hogy felemelje a szemhéjait.

Aztán lehunyta a szemeit.

- Nyisd ki!

Nézte tovább a meggyűrött bőrt a csizmán.

- Láttál erre embert?

– Nem láttam erre embert!

Tele lett az ő szája is nyállal.

– Azt mondtad, hogy az öreg nevell!

– Azt mondtam, hogy az öreg nevell!

Csend lett. Dobbantak a lovak patái, az öregnek csattogott a fejszéje.

– Fordulj meg! – mondta a fegyveres, és leengedte a csizmáját.

A gyerek megfordult.

– Nézz előre!

A gyerek felemelte a fejét.

– Mit láatsz?

– Látok: arrébb hegyeket, eget, fákat, aztán látok kunyhót, előtte karókat, rajta edényt, kecskét, tűzhelyet látok...

– Na, indulj előre!

Utánaléptettek ők is, hagyták, menjen egészen a kunyhó elé. Ott aztán megállították. Alacsony pásztorkunyhó volt, előtte karóra tűzött néhány edény, jobbra kikötött kecske, fehér, mint a hó, közelebb, kövek között, hamvadt, reggeli tűz.

A gumibotos beállt a gyerek mellé, és a lábával elfordította a kecske felé.

– Ez mi?

– Ez kecske!

– Nézd meg jól!

– Megnézem jól!

A másik megszólalt.

– Mi ez?

– Kecske! – mondta a fiú.

A fegyveres odatámasztotta a csizmáját a gyerek oldalához.

– Fordulj!

Ott volt arrább a nyáj, kolomp nélkül, egyetlen kolomp nélkül legeltek, egyetlen kolomp nem volt egynek sem a nyakában.

– Hívd ide a kutyát!

A fiú odahívta a kutyát. Jött lassan, oldalogva, aztán odasompolygott, és leült a gyermek lába elé.

– Figyelj rám! – mondta a fegyveres. – Ez, ami itt fekszik a lábad előtt: ez micsoda?

– Kutya – mondta a gyermek.

– Nem... Ez, ami itt fekszik a lábad előtt, kecske, nagy fehér kecske! Értesz engem?

A fiú hallgatott.

A fegyveres a gumibotot rátette a fiú fedetlen koponyájára. Végigfektette rajta, pontosan közepén szelve át a koponya domborulatát úgy, hogy a vége messze előremeredt a fiú szemei előtt. A másik fegyveres közelebb jött, és megállt a lovával mellette, egészen közel, annyira, hogy csizmájának szára hozzáfeszült a gyerek vállához.

– Tehát?

A gyerek nézte a kutyát.

A fegyveres, amelyik most jött oda a fiú mellé, elővette a gumibotját, és könnyedén ráfektette a vállára.

– Mondjad szépen...

– Tehát!... Mi ez itt, a lábad elölt?

A gyerek nézte a kutyáját.

– Kecske... – mondta.

– Nagy, fehér kecske!

– Nagy, fehér kecske!

A fegyveres elrúgta a mellőle, a másik levette a fejéről a botot, és a lábával a kecske felé fordította a fiút.

– Ez pedig... ez itt kutya! Értesz engem?

Ráfektette a botot a fiú fejére.

– Igen!

– Olyan közepes nagyságú, sem kicsi, sem nagy, sötétbarna kutya!

– Igen! – mondta a gyermek.

– Hogy hívják?

A gyerek hallgatott.

– Hogy hívják ezt a kutyát?

– Cézár...

– Menj! – szólt a másik – és simogasd meg szépen, úgy, ahogyan szoktad, és mondd közben a nevét is...

A másik megint felemelte a lábát, és a talpát a fiú hátához vetve, óvatosan előretolta.

– Cézár – mondta a gyermek, amikor a kecskéhez érkezte rátette a tenyerét a fejére, a szarvai közé. – Cézár!

– És mit szoktál még mondani neki?

A fiú ott hajolt a kecske nyaka mellett, a sapka a kezében, a szeme a földön.

– Kiskutyám... – mondta.

Csend lett.

– Gyere ide!

Otthagyta a kecskét, és odament a fegyvereshez, de most már nem állt meg a ló előtt, hanem elment egészen a csizmáig. A fegyveres felemelte az állát. Ismét nyelni szeretett volna, de nem tudott, a torkára feszülő csizma miatt, szerette volna felemelni a tekintetét, de nézte mozdulatlanul a csizmát az arca alatt.

– Mehetsz!

Amikor félúton volt a fiú az öreg felé, a fegyveres utána szólt. Megfordult, és meghajtotta a derekát.

– Láttál erre embereket?

– Nem láttam erre embereket! – mondta.

Még állt ott egy darabig. A fegyveresek rágyújtottak, szélnek eresztették az első füstöt, és beálltak egymás mellé a lovaikkal.

– Mehetsz! – mondták aztán.

Az öreg egész idő alatt vágta a fát, meg sem fordult, dolgozott, mintha senki sem lenne a közelében.

Ez a kettő meg ott állott a hátuk mögött – a gyerek szedte a fát –, amíg elszívták a cigarettájukat. Hallgattak, fújták a füstöt, és nézték a pásztorokat. Aztán eldobták a cigarettát, az egyik megemelte a gyepelőt, utána a másik is, és lépésben, míg kiegyenesedve a nyeregben megdobták a hátukon a puskákat, mentek tovább.

Dull Ernő: Mindigmagyar

Hatalmas óriások és
hatalmas törpék
jelölték, mérték
mindig is a vélt magyar utat.

A te dolgod az csupán
MAGYAR,
hogyan kezdedbe vedd a mércét,
és kihajítsd az óriási törpét.

Weöres Sándor: Holdkóros biciklista

Néha, kinek lelke tiszta,
látja, mint önmagát,
a holdkóros biciklista
mint megy az éjen át,

a holdkóros biciklista,
aki se-hall, se-lát,
küllői közt út kavicsca
pendülve ugrik át,

kereke, a porba vájó,
szövi porfátyolát,
fönn zár a szűk ég-istálló
lomha csillaggulyát,

verítékét szél fölissza,
szél rázza dús haját,
a holdkóros biciklista
így megy az éjen át,

a holdkóros biciklista
nyargal az éjen át
(néha, kinek lelke tiszta,
látja, mint önmagát

nappalba néző tükörbe,
vagy kenyerét-borát)
mikor a Hold hinti körbe
hálózó sugarát,

fehér fény hidege rázza
és szél sörény-haját,
kerekét útpor alázza
s úz szűzetlen csapát,

úz végtelen csapát
s látja, kinek lelke tiszta,
hogy sír az éjen át
a holdkóros biciklista

Weöres Sándor: Nagyfejűek

Csak játszani tudnak,
fontosdit lényegesdit.
Alig koptak ki az álmodásból
és álommá aszott a valóság
ápolat kezeik között.
Az élet, mint olcsó játékszer, úgy berreg-bűg a kezűkben,
elrontják, mielőtt kezdhettek volna valamit vele.
Ál-istent alkotnak maguknak,
hogyan legyen kihez könyörögni
és önérzettel hajtják meg előtte
ál-tökélyük cifra lobogóját.
Lassanként istenekké nőnek
ők maguk is maguk előtt
és elfelejtik, hogyan kell

embernek lenni,
kicsinynek.

Weöres Sándor: Az ostobaságról

A beteg istenek mind haldokolnak,
ép embereké léssen a világ.
A bölcs kérdezni és mérgezni tud csak,
mi lelket épít: az ostobaság.

Az ész szétbontott minden bonthatót itt,
nincs neki mit tovább erjeszteni.
Te boldog abroncs, szorítsd lelkeinket,
ostobaság! Gyógyíts, te mennyei!

Örkény István: Ifjúság, ifjúság

Körös-körül, a nyugtalan táj fölött hóbertos felhők kalandoztak, lőporfüst kóválygott a levegőben, vörös tócsák csillogtak a földön, mint egy csataképen, melyről elvonultak a küzdők. Egy eltévedt trombitahang keringett a völgyben, aztán irányt vett, és elszállt a lucerna felé, lassulóan, lombhullóan, mint fészke körül a fácán. Csönd lett, csak odaát, a Dnyeper túlsó partján dörrent meg egy puska, váratlanul, de veszélytelenül, mintha nem élném, csak elmesélném. Nikoláj megfogta a karomat. „Már észrevettek, kapitány! Vágjunk át a kukoricán, ott fedezve leszünk!” De nékem Mária Valéria járt az eszemben. Hogy örülne, ha látna fehér zubbonyomban, szívemen a Vladimir-renddel, az óvatos Nikoláj oldalán, aki újra csak intett: „Térjünk le, kapitány! Egy üteg áll a túlsó hídfőn!” Ágyúk is? Annál jobb! Ha nem egy, de száz ágyú, ha ezer lövész, s ha maga Murat állna ott marcona testőreivel, akkor se térnék le az útról. Nem fog azon a halál, aki a cár képét hordja a mellén és Mária Valériáét. „Csak előre, Nikoláj – buzdítottam bátran –, hogy büszke legyen rád Kutuzov!”

De ekkor megszólalt egy hang. „Kukucs” hívott, s megrezzentem. „Szerbusz” – köszönt, és felébredtem. Mária Valéria állott előttem: rohanvást tértem vissza hozzá, birodalmakon és századokon léptem át. Messziről jöttem, a zöld vadászmezőkről, kék Operenciából, a Dnyeper-parti csatából; a száguldástól tüzelt a szemem, Mária Valéria azonban nem vette észre, mert a nők mindig ott vannak, ahol éppen vannak, és nem is kíváncsiak másfelé. „Szervusz” mondtam nagy sokára, s akkor már tudtam, ki vagyok, mi vagyok, hol vagyok. Haj bizony nem Kutuzov délceg huszárja, s Mária Valéria se sétál a Carszkoje Szelő-i nyírek alatt, csipkeuszályosan, habos napernyővel, négy fehér agárral, de itt áll a szobámban, matróruhában, s a kezében szalámis-vajas kenyér.

„Svájsz nincs még itt?” – kérdé két nyelés közt; a kérdés fájt, és külön a szándék, a kínzó szándék a szó mögött. A Svájszt, épp azt kereste nálam! Szívembe törve, tövisként csüggött rajtam Svájsz; mert ennek a lánynak mindig a távollevő kellett, a vetélkedő szerelmet szerette, a Svájszt rajtam követelte, Svájsztól meg engem vagy valaki mást. „Nincs itt – szóltam fekete gyűlöléssel. – Nincs, nem volt, nem

lesz!” Mária Valéria bemutatta azt az állatszélidítő mosolyát, mely egyszerre ígér korbácsot és illatos, márványos marhahúst, de feleletre se méltatott. „Jön Petyák” mondtam kárpoztalásul; alig szóltam, már ott is volt Petyák, s a földre borult a lány előtt. „Hódolat, fölség, dicső királynőnk, Glega Mária Valéria Kredenc.” Ez tréfa volt, buta vicc: én, aki igazán szerettem a lányt, komoran vártam a végét. Én nem tréfálkoztam, olyannak szerettem, amilyen volt, s ha más lett volna, amúgy is szerettem volna, mert egy férfi csak egyféleképpen tud szeretni: csökönyösen, egyhangúan és hűségesen. Úgy szerettem Mária Valériát, mint a vasárnapi napsütést, mint a Mamát, mint Magyarországot. Hogy ingatag volt, szívtelen, kacér? Annál inkább! Én voltam az állandóság, a meder, a part; ő a patak, a mindig változó, hidegen csillogva tovacsobogó. A nevéből élcet nem faragtam, csak áhítattal ismételttem sokszor: Glega Mária Valéria! Szép, ugye? Számomra szebb, mint Báthory Erzsébet, olyan, mint Kossuth Lajos!

A lány azonban elfogadta ezt a buta élcet. Elfogadott ő mindent, csak adni nem adott. „Állj fel, hívünk, Petyák Tamás, legyen tiéd Bács meg Mohács!” Petyák fölállt, és megköszönte a két falut. Volt neki már vagy nyolc. Én a szekrénybe nyúltam. „Elkészült a *Téli Kiáltvány*” – jelentettem büszkén, és Mária Valériára pillantottam. Petyák megörült. „Nagyszerű, akkor visszük is Budára, Fridrikhez. Jössz?” A lány biccentett. „Jövök, de várjuk meg Svájszt.” Petyák nem akart várni. Minek? Svájsz messziről jön, ki tudja, mikor. Lehet, hogy baleset érte, zátonyra futott a hajó, léket kapott, vagy elfogyott az élelem. A Bering-szorosban sok a jéghegy, és Alaszka fokán áll a köd: Petyák tudta, mert sarkutazó volt, Amundsen, Scott és Cook barátja, s már négy levelet írt Pearynek. Valahányszor kiléptünk a házból – mi hárman egy házban laktunk, csak Svájsz lakott távol –, Petyák delejtűt és térképet hozott, és körültekintően vezetett át az Oktogonon. A Ligetben, a Nagy Rabszolga Tó körül libasorban jártunk a csörgőkígyók miatt, a Mátyáshegyen madzagot kötöttünk a derekunkra, mert enyhült a tél, lazult a hó, s elég egy hopp, egy fütty, egy fecskepötty, és ránk zúdul a lavina...

„Most táncolni fogok” – szölt a lány, és eljáarta azt a mártogatást, amit a vasárnapi ünnepélyre tanult. Három lépés előre, három hátra, ingás, ringás, bokázás. „Karolj át, egyedül nem tudok!” Atöleltem, és Mária Valéria kecsesen hajladozott a karomban. Én az árnyékát néztem s a két politúros hajfonatát, amint a padlón tekergöztek, akár a kígyók. Soká táncolt. A dereka karcsú, s mint egy szélbe hajló suhancjegénye: csupa feszesség, csupa pattogás, csupa mézgás, tavaszi nedv. Szívemben örvényleni kezdett a vér, éreztem, soká nem állom ezt a kacér táncot, de letöröm a derekát, és földhöz vágom, és rátaposok, késsel szúrom, és meggyilkolom, s ha megszomjazom, a csapnak dőlök, és iszom rá rengeteg csobogó vizet.

Ekkor lépett be Svájsz. Meglátta a kislányt a karomban, és elvörösödött. „Te vagy?” – csodálkozott Mária Valéria, mesterkéltséggel, de én éreztem, hogy csupa figyelem, mint a préda nyomán a leopárd. „Elég a táncból!” – mondta Svájsz. „Miért?” „Ne táncolj most – kiáltott hirtelen dühvel –, váratlanul meghalt az apám!” A lány kibontakozott a karomból, és engem elfutott a méreg. Hogy hazudik! De nemcsak most, mindig hazudott, hogy törődjünk vele, hogy ő legyen a körök középpontja, legyen övé a férfiak figyelme, a lányok szerelme meg minden. De nem tartott mértéket, túlméretezte a hazugságait; ha utat akart robbantani, a hegyet vetette szét. Minden szava túlzott és felesleges volt, mint egy meteor, mely belecsap egy vályogviskóba, és agyonüt egy haldokló banyát. „Te szegény” – szánta meg a lány. „Hagyd csak” – morogtam undorodva, hisz tudtam, hogy nem friss a seb, lévén az öreg Svájsz tíz éve halott.

„Na, ebből elég!” – szölt Petyák, ő is tudta a magáét. – „Megyünk Budára, Fridrikhez!” Kiáltozva futottunk le a lépcsőn, a félelmetes Petyák becsöngetett. Özv. Gruz Herbertné állt a táblán, s a kövér Gruzné lesett ki a kukucskálón. „Mi tetszik?” „Mezzanin” – szölt Petyák, iszonyú mély hangon, hogy kiérdemelje az özvegy bizalmát. Az ajtó kinyílt. „Nem jártak itt a múlt héten is maguk?” „Á – csodálkozott a leány. – A múlt héten? Dehogy. Most érkezünk Penteléről.” „A személlyel – tette hozzá Petyák. – Galgamácsa, Galgahévíz, Galgaguta, Szirák.” Mert ő tudta a menetrendet. „Hol van Gruz?” – kérdeztük a szalonban, s az özvegy felcsuklott. „Meghalt a télen, szegény Herbuskám...” Petyák egy székbe zuhant, és minden átmenet nélkül visitani kezdett: „Atyám, Herbus, elhagytál, édes kicsi jó atyám!” Vadul dobálózott a széken, az özvegy pettyes lett, mint a csalánkiütés, és sípolva szedte a levegőt. Mi is üvöltöttünk, összevissza: „Árvák lettünk, mi lesz velünk, Herbus bácsi, kis atyánk!” Csurgott a könnyünk; aztán körülnéztünk, és valami emléket kerestünk. Petyák az állóórát hozta, a lány a Szálkahúzó szobrát, Svájsz meg én a lakás ajtaját emeltük ki, és lihegve cipeltük le a lépcsőn. Mindent bevittünk a Magyar utcai pékhez. „Mi ez?” – kérdezte a segéd, és szaporán pislogott lisztes pilláival. „Mezzanin” – dörmögte Petyák kedvetlenül, és kiment.

Végimentünk a nyirkos Reáltanoda utcán, a huzatos Irányi s a sörszagú Kéményseprő utcán; az Erzsébet hídon átkeltünk Budára. A kecses híd a délutáni fényben az erőfeszítéstől szinte remegett: mint

egy szőke tornászlány rugalmas testét, úgy homorította ívét az ezüst víz fölé. A Várhegy tövében alig járt ember; mikor a szállóhoz értünk, rákezdte Svájsz. „Állathangok” – mondta nekünk, azazhogy Mária Valériának; mert minden csíny és bűn és játék csak néki szólt, az ő tetszésére várt. A Lánchíd utcában sokan jártak, mikor megszólalt a csalogány; egy öregúr megállt, körülnézett, és tűnődve kandikált a gesztenyék szoknyája alá. Hol csivog az a csalogány? Mentünk tovább. „Emlősök” – jelezte Svájsz, s a tető gerincén egy hergelő kandúr surrogott. Egyre többen néztek a magosba, két siető baka egymásnak rohant, de akkor az alagút kellős közepén elbődültek a bivalyok. Még a rendőr is az úttestre lépett, és onnan kémlelt szerteszt: egy hosszú csorda vonult a hegy alatt, topogva, bögve, döfkölődve. Az egyik aligha szögbe nem lépett, mert szívet tépően bögte panaszát: így értünk át a Krisztinába. A vak ember ott csücsült a lábán, melyben kintorna vagy planéta volt, „szegény vak ember”, mondta néha, s kenyeret rágott, szürkét, kérgeset. Svájsz a fülébe szuszogott, majd elbődült, rettentő hangosan: Buáá. Aztán kitepte kezéből a kenyeret, mohó étvágygal bepofázta, és nyelte, nyelte fulladásig. De Mária Valériának egy izma se rándult, felszegte az állát, és ment tovább.

Szorongva léptem a Boston kávéházba: Fridrik ott volt egy tükör tövében, az ablak előtt. Valamit írt, s hogy ráköszöntünk, fölpillantott, és elmosolyodott. „Négy habos kávét!” – szólt a pincérnek, aztán bennünket szemlélt meg megint. „Csak nőltök, nőltök, mint a kóró, nőltök” – mondta rosszállóan; Petyák behúzta a nyakát, mert ő volt a leghorgasabb köztünk, s úgy nőtt, hogy hallani lehetett a sercegését. Elővettem a *Téli Kiáltványt*, és tikkadtan szoltam: „Egy kézirat, ha el tetszik olvasni... Most lett kész.” „Várj, míg végzek ezzel; Mikes püspöknek írok levelet.” „Tessék csak” – biztattam jó lélekkel, s az arcom kitüzesedett. Ugy éreztem, nincs szebb kerek e földön: öregnek, ősznek, bölcsnek lenni, a Horvát-kertre könyökölve a püspöknek írni levelet, s a bekezdések végére pontot a Krisztina harangja tesz, ha aransárgán végigkong a napsütéses délutánon.

Mikor esett? Se tegnap, se tegnapelőtt: de a nadrágja szára mégis összefröcskölt, s a bakancsa orra csupa sár. Lassan írt, és közben almát rágott, héját az ölébe hámozta, szivarjáról is odaejtegette a hamut, piszkos volt, egy szemétdombon trónolt, s a püspöknek írta levelét. A hajában toklász és repcepetrence, mintha az a nagy eső, a tegnapelőtt-előtti valahol a mezőn érte volna, az agyagos törökvérszi kaszálón, s ő víz és villám elől egy szalmakazalban lelt volna tanyát. Nadrágján almahéj rugója rozsdált, haja keféletlen, arca csupa sörte. Sárban és iszapban ült, akár egy szent és termékeny folyónak istene, a Gangeszé vagy a Nílusé, csak szakállából hiányoztak a kagylók és üstökéről az ibiszmadar.

„Hadd lám, mit hoztál” – mondá később, s a szájában harsogott az alma. „Sok almát tetszik enni” – szólott Svájsz, a pimasz. „Azt, azt, fiam, semmi mást, mert híznom nem szabad. S ez átmegey rajtam, mint kacsán a szeder.” Csutkástul ette az almát, csak a magját köpdöste, egyiket a másik után. Nyelvével összevissza kutatta száját, aztán az ajka közé vette, és kilötte jó messzire. Minden percben köpött egy magot, s ha százból csak egy is megfoganna: tíz év múlva – ha Isten éltet, s a fák beérnek – lesz ranettje és betulja, lesz kálvilja és jonatánja, csak föl kell érte nyúlnia.

Most olvasni kezdett, s nekem izzott a fülem. Reszketve figyeltem a száját, homlokát, szemöldökét, hogy kifürkészem a tetszés vagy nemtetszés jelét. De Fridrik egyre csak rágott és pöfékelt és köpött, ettől nem lettem okosabb. Első írásom, a *Nyári Kiáltvány*, bizonyára jobban tetszenék; az ugyanis a halálról szólt, pontosabban Vitkovics Arzén haláláról. Az idő tájt csak a végső dolgok érdekeltek, a látszat mögött a lényeg, az élőkben a csont s a csontban a velő. A *Téli Kiáltványnak* már szerelem a tárgya, köznapi indulat, emberi baj; áltattam magam, hogy ez a fejlődés útja, de titokban tudtam: csak megalkuvás. Ritka az ihlet, az ember esendő, s a valóságról írni olyan csábító!

Imhol a hősnő: Bordali Emma! Egy kertben sétál, zúg a felszél, a platánokon időnkint felsóhajt egy levél, és szélütötten fordul le az ágról. Emma a kezét tördeli, és néha így szól: „Elhagytál, Konstantin!” – másszor meg így – „Mi lesz veled, szegény magyar hazám!” Ugy érzi: mindenki hűtlen hozzá, ahogy elhagyta a délceg Nagybotos Viola, holott váltig ígérgette, hogy vesz neki éberlasztling cipőt, és felülteti – végre – a velocipédra! De Konstantin ez időpontban váltott lovakkal száguld a Vaskapu felé, s kocsiján az ország pénztárát rejtegeti egy halom fonnyadó saláta alatt. A lábát Görgey bízza rá, hogy ássa el Orsován egy jegenye alá, melybe bicskával e három szó van vésve: Dum spiro: spero. Konstantin megleli a fát, elássa a bankót, és lóhalálban siet vissza Emmához. De nyomában vannak már Haynau sbirrjei. Konstantin kifog a bérgyilkosok eszén: egyik nap tót olajkártnak öltözik, sárosi szekeresnek a másikon, harmadnap, a soproni páncikterek köntösében, a Búbos Galambhoz címzett fogadó udvarán duellumot vív egy linzi zenésszel, aki az ivóban így nyilatkozott róla: Ein magyarischer Feschak!

Emma várakozik. Konstantinra gondol, s a nyakában, szarvasbőrbe varrva, száz arany. Ki volt Bordali

Emma? (Ő az a bánatos hölgy a piros disznón, a sárga krinolinok, aki bizonyára elunta a majálist, el a keskeny cipellőjű uracsok bókolását, s magányt keresőn félrevonult e szelíd lankákra. Oléban kosár, s benne a régi idők szelíd virágai: menta, laboda, levendula. A mulatozók minduntalan szolongatják, Mili úgy; Mili úgy, de ő csak ül, mint Hamupipóke, pedig Losonctól Lőcséig az ő hírétől hangos a Felvidék. Holott Emma még csak szépnek se mondható: arca – az eperjesi egyházi szerint – a Habsburgokra hasonlít, az egész családra, ily kegyetlen a sors! Az álla Józsefé, ajaka Ferdinándé, szeme Mária Teréziáé; a homloka IV. Károlyra hasonlított. Igaz, akkoriban még Ferenc József volt a császár, s a jó schwechati sört az öreg Dreher Antal főzte Kőbányán.

Egy nap végre megcsikorognak a kavicsok, s egy hintó fordul be a fasorba. Konstantin megemeli bolyhos köcsögkalapját, s a hágsóra segíti Emmát. A kocsis – bizonyos Kókusz nevű, volt podolini fiákeres – a lovak közé csap, Konstantin pedig az ajkához emeli azt a kis szarvasbőr zacskót, mint valami amulettet, ami távol tartja a hajdenákokat, a kórságot meg a halált. Így mennek messze, messze, egy lengyelországi fogadóba, ahol nagyszerű rizses húst főznek, vegyítetlen a bor, és mindig friss a pacal. Ebéd után az ablakba könyökölnék, és soká nézik ezt a különös országot, ahol a lucfenyők csúcsán piros bársonygégéjű madarak dalolnak, és éjjel-nappal hull a hó.

„No, te modern” – csóválta Fridrik a fejét, letette a lapokat, és kinézett az ablakon. A nyári színház zöld oszlopos tornáca s a Horvát-kert fái elborultak az alkonyatban. „Miért is irtok, ti modernnek? Mit akartok? Mit akarsz te?” – Mit is – tűnődtem nyugtalanul; voltaképpen villanyvasutat akartam és örök életet. De hallgattam erről és Fridriket figyeltem, akit láthatóan idegesített a *Téli Kiáltvány* újszerűsége. Mert Fridrik maradi lélek volt, *Buda halála* volt a legfrissebb olvasmány, s mindjárt utána a *Téli Kiáltvány*. E kis művem nagy íróknak, K. Gy.-nek irányát tükrözte, ez nyitott utat Fridriknek K. Gy., sőt a 20. század irodalma felé. Az ember azt hihetné, hogy Fridrik megörült vén fejével az új világnak, mint Rip van Winkle a mogyorónak: nem így volt. Meghámozott egy almát és elégedetlenül szólt: „Úgy hallom, manapság sokat írnak. Sokan és sokat. Néha én is felütök egy könyvet, beleböngészek, de elunom. Mindezt olvastam már, azoknál ni!” – szólt, és hátrafelé bökött a tükörbe, melyből Csokonai, Jókai, Vörösmarty és Arany János nézett vissza rám. Petőfi, a bal sarokból, szúrós tekintettel mért végig: szívemben megakadt a vér. Egy miatyánkot próbáltam mondani, nem ment; közben Fridrik szüntelenül beszélt. „Nyitott szemmel jár – úgymond –, néha Pestre is átmegy, látja ezt meg azt, író és olvasó, bolondot, ítézt, kiadót, poétát. Meg-megáll a könyvesek előtt, s vár. Csak beverik már az ablakot?! De nem. És mért nem? Hát sosem támad föl a népharag, hogy számúzzön egy hunyász műbírálót, és karóba húzzon egy-két kiadót? „Az ám!” – szólt Arany a tükörből, s Jókai, a kék szemű rábólingatott. „Azt a kövéret” – ajánlá Vörösmarty. „Menjen böllérnek” – tetézte Petőfi dühe. „Nem írok ezek – Fridrik mondta így –, vagy író az a nyálfreccsentő bolond? „A mi szemetünkön taréjosodnak ők!” – lobbant fel Csokonai Vitéz: „Mihály, Mihály” – csitította Arany, de Vörösmarty nyakán is duzzadt már az ér. „Hát te, kölyök – rikoltott Petőfi, kun szeme lángolt, jobbjára a hajába túrt –, kotródj haza, himpellér, ripók! A magyar szó nem lesz ebek konca, míg én őrködöm itt, Pest-Budán!” Derékig kihajolt már a tükörből, az öklét s a szitkait rázza fölém. „Takarodj – kongatta haragját –, tűnj el, fuss el, pusztulj, te nyavalyás taknyos, vagy kipenderítlek én!”

Én úgy megijedtem, hogy sírva fakadtam, és még jobban sírtam, azért, mert sírtam, és éppen itt, a lány előtt! Fridrik megrázta rémes üstökét, hajából hullott a szalmatörök, a homok, a rizs, a korpa, a mák; Petőfit Arany és Jókai fogta, mert dühös volt, vad volt, egy szörnyeteg! Svájsz a körmét rágta kajánul, „ripók – motyogta –, taknyos, himpellér”, a szíve romlott-bomlott az örömtől, hogy végre én is alul maradok. Szemem a lányét kereste kérően, de az csak nézett, ki a sötétségbe, fekete szemmel, fekete szívvel, akár a végzet, könyörtelenül. Nem mondott semmit, nem volt segítség, nem volt biztatás, irgalom, remény... ahogy csak bírtam, kiszaladtam, az utca csupa rém, csupa borzalom, egy sárga sárkány futott a sínen, egy negyvennégyes, Húvösvölgybe, le: már csak egy lépés, csak egy lendület kell... s már ott is voltam, a fény előtt! Az egész világ felcsikordult, ami mozgás volt, az lett a fék, az ütés nem fájt, s nem jajongtam, vártam, hogy mi lesz, élet vagy halál? Az emberek mind-mind körém szaladtak, a lány és Petőfi, Fridrik és Arany, Csokonai felcseréért futott a hegyre, Petyák zokogott, Jókai zihált, bántam is én? Gyöngye voltam, nem bírt volna a lábam, csak könyökre dőltem, úgy pillantottam szét: csöppet se féltem. Nikoláj intett, a Dnyeper völgyét álmodtam megint, az éjszaka mélyén büszke hadak keltek, hét falu égett a dombokon túl, Szmolenszk alatt a mozsarak szóltak, mint távoli, tompa szívdobogás... A homlokomon egy vércsík támadt, és melegen folyt le az ing alá; meg kéne törülni, de nekem már mindegy, a világnak vége, meghalok.

Ballai László: Invokáció

Meglátogatott a bánat,
látod halni két hazádat,
élesíted borotvádat.

Szíjon sistereg a penge,
sír a bőr, síj-sújj,
fened dühöd, dirr-durr.

Kibe metsszél?
Magad vágjad?

Bátran.

S dobd el a mihaszna pengét,
harcban hasznát sose vennéd –
kardot élesíts, fegyvert!

Foházkodj az IGAZ SZÓHOZ:
szétrepeszt és összeforraszt
mindent – téged is.

Húrok

Weöres Sándor: Bartók suite

VARÁZSÉNEK

Csiribiri csiribiri
zabszalma
négy csillag közt
alszom ma.

Csiribiri csiribiri
bojtorján –
lélek lép a
lajtorján.

Csiribiri csiribiri
szellő-lány
szikrát lobbant,
lángot hány.

Csiribiri csiribiri
fült katlan –
szárnyatlan szállj,
sült kappan!

Csiribiri csiribiri
lágy paplan –
ágyad forró,
lázad van.

Csiribiri csiribiri
zabszalma –
még mellettem
alszol ma.

LIDÉRC

Nefelejts réten,
fűzfa-berekben
hajlik a lila láng,
ide-oda lebben.

Százkaru komló
nyög kusza kínban.
Puhalevü vadvizek
éjszeme villan.

Táncol a lila láng,
várja babája:
tulipiros óbor a
kocsmaszobába.

Az apád berugott,
lépcsőt vétett.
Ha hazajön, elveri
mind, akit érhet.

Didereg az utifű,
tátog az árok.
Siess ki rózsám,
megölel a párod.

SZÁN MEGY EL AZ ABLAKOD ALATT

Éj-mélyből fölzengő
– csing-ling-ling – száncsengő.
Száncsengő – csing-ling-ling –
tél csendjén halkan ring.

Földobban két nagy ló
– kop-kop-kop – nyolc patkó.
Nyolc patkó – kop-kop-kop –
csöndzsákból hangot lop.

Szétmálló hangerdő
– csing-ling-liing – száncsengő.
Száncsengő – csing-ling-ling –
tél öblén távol ring.

ESTÉTŐL REGGELIG

Élet-élet van csak egy:
milyen suta egyszeregy.

Este-este ja! – ja! – ja ja ja!
Kőszeg felé
véres az ég ajaka.

Este-este be-be-be
indul barmok serege,

élet-élet, egy-egy-egy,
kócos szekér hazamegy.

Nem fordulok-kerülök:
térületlen merülök,

egyik perc a másikat
váltja s engem adogat.

Éjszaka van ja! – ja! – ja ja ja!
mindenünnen
csóstitül hull az éjszaka.

A gallérja fekete,
borbélynál volt egyhete.

Éjjel-éjjel, brekeke,
búg a békák serege,

élet-élet, egy-egy-egy,
néni tyukot lopni megy.

És reggelre la-la-la,
kihull a Hold szöghaja.

Reggel, reggel ja! – ja! – ja ja ja!
túl a dombon
véres az ég ajaka.

Percből percbe merülünk,
merül minden mivelünk.

Ballai László: Isten éltesse Kocsis Zoltánt!

Két vagy három évvel ezelőtt Újesztendő napján – miközben a malacot sütöttem, amelynek pirult illata már kezdte betölteni a lakást – Bartók *Concertója* csendült fel a rádióban. Csendült? Gomolygott, mint szálerdőben a köd, és látvánnyá vált a hangzás, majd bizsergető érintéssé, amely teljes mivoltomban átemelt egy addig – e mű kapcsán ennyire – soha nem érzett világba.

Ez a világ a leghívebben ábrázolta a Meotisz mocsarait, vadjait és ősllekeit, a hajnali ködöket a sztyeppén, a Kárpát-medence felhőkbe burkolózó havasait, fennsíkjait, alföldjeit, szökkenő szarvasait,

lomha ökreit, és az ott élő népek, szlávok, románok, magyarok egymáséba simuló, egymáséból következő dallamait. De még csak nem is ezt. Hanem azt az ősi ösztönt, amely a beszédet is megelőző legfontosabb valóságban, a zenében gyökerezik, és amely a nemzetségfők, vezérek és a politikusok gerjesztette viszályokon túl megint rábíthatja az egymás nyelvét nem is értő embereket arra, hogy fogják meg egymás kezét.

Mindannyiunknak a fülében ott égnek bizonyos zeneművek, amelyeket olyannyira szeretünk, vagy oly sokszor hallottunk, hogy már egy ütemük felcsendülésekor rögvest felismerjük azokat. Nekem ilyen a *Concerto*. Őszene, amely az univerzumból származik, és oda is tér vissza, miután az őt közvetítő médiumnak, Bartóknak köszönhetően megfürdött a kárpáti tengerben. Őszene, amely ha fülembe zeng, odaszögező a rádió elé, és hullámai magukba ölelnek. Sokféle interpretációban hallottam, a világ legnagyobb zenekaraival és karmestereivel, de szívemhez mégis a Ferencsik-féle előadás áll a legközelebb.

A nyitott sütőajtó előtt álltam arra készen, hogy a sörbe áztatott szalonnával megkenjem a malacot, amikor a rádióból felgomolygott Bartók *Concertója*. Ott guggoltam a sütő forró torkában, és csaknem kiejtettem a kezemből a villát. „Ez nem Ferencsik, nem Solti, még csak nem is Boulez. De hát akkor ki vezényel? Mert nagyon jó.”

Az az előadás nem egyszerűen nagyon jó volt, hanem tökéletes. Az ősgomolygásból és a melankóliából a szökkenő táncig és a transzcendenciáig magasodó. Minden hangot és ütemet mintha valami csodahálóban helyeztek volna el, amelynek időrelációja létezik is meg nem is. Még soha nem hallottam kitűnőbb előadásban a *Concertót*. És a Nemzeti Filharmonikusokat – a pályáját ezzel megkoronázó – Kocsis Zoltán vezényelte. Aki mindent elkövetett a rádión keresztül, hogy odaégyen az újívi malacom...

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Fillér u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu

